

НИКОЛАЙ Д. ОЛЕЯРОВ

ІСТОРІЯ
РУССКОГО
НАРОДА

(Превиданье)

МОНТРЕАЛ · 1981

Пред шицким пак треба да мame кажде на уму, же нас ту у Югославії за мало да можеме полно окремни культурни живот од 180-мільйонскога Руского Народа вадзіц. Прето, нье шмеме ше от нього цо дальей тым баржей отдаловац, алье ше мушиме віше баржей, і баржей прибліжовац гу нашому 180-мільйонскому Рускому Народу. Зато мушиме преучовац исторію Руского Народа, котра с і наша історія, бо, лъем кед будземе познавац добре нашу прешлоту, лъем тэди нас будзе очековац лъепша будучносц.

Запаметайме, же Народ без свой исторії мушки препаднуц, зато нье дайме свою исторію да нам други по ньей тапшаю, но учме ю да зна ме своим ньеприятельом дац одвіт на их балаценья Руского Народа и нашей Рускей исторії.

"Історія то учителька правди" - гутори стара Латинска пословица, зато і ти, мили читальцу, уч свою історію, да упознаш правду, да упознаш свой Народ, да упознаш і себе!

У таким намірению і в надыії, же ци tota гоч кратка історія нашого Руского Народа да потребну слику о нашей прешлоти и укаже правду о нашым 180-мільйонским Руским Народу, я ци давам до рукож туту книжочку, за котру наш Народ дотера з чувствовал таку потребу.

Николай Д. Олеяров, 1934 року, у Коцуре.
/винъяток з бокож: 157/158/.

В О В Е Д Е Н И Е

Слово завитоване от нашого чловека, Руснака зос Коцура - Николая Д. Олеярового, - нье застарело до ньешка. Ньезастарело прето, бо зоссобу ноши правду. То слово реалне, трезбе, розумне, рационалне... и воно нье застарело. Воно актуалне и до терас; та, насправди, воно ше указало як проруческе. От 1934-го року та до ньешка - 1981-го, отбули ше вельи дьї у живоце вообще, та и зос нами Руснацами на сдней страни, на другей, на трецей... вшадзи дзе нас ест... И слова котри виповед Николай Олеяров указали ше барз-барз реални, точни и правдиви! - На жаль, - на нашу шкоду! - За тоти щицки роки за нами, ми Руснаци повшадзи, преживаме лъем, упадок! Чи в Польской, чи в Югославії, або Чехо-Словацкей, чи в Румунії, С.А.Д., Канади, чи в Советским союже України... Руснацох вшадзи одрилью, гажа, ньичтоха, обесправую!

Руски Групи Народа почавши от свойого родимого тла на Горниници, та од Мадьярской, и надальей, служа нато же би ше други виживйовали на найбридши и найганебнейши способи на нашим Мену, Култури, Язику, Вири... Геноцид ше роби понад Руским жительством як в Польской, так у Мадьярской, Румунії, України, Чехо-Словацкей...

Микола Олеяров на свойо часси, гоч нье историк по своим поволаньу, алье зос властну интуицию указал нас-прам же кадзи нам нужно ступац у будучносци. Його ше нье послухало ньикеди до ньешка. Нье, прето, бо нашо Общество, у тим випадку во Югославії, було ведзене зос лъудзми котрим на розуме и души були іншаки плани - политикаство, - а нье певна будучносц Народа. То були українофилье, и українски националисти з ёдного боку, а от другого боку - папско-Ватиканска агентура за римо-катольичанство.

Помедзі два шветово войны, гоч ше Руснаци в Югославії культурно препородзели, кедже мож так повесц, алье, Народностно лъебо Национально, - ми ше ище баржей затрацели у джунгли замішаних цо нам приготовели правежеисти тоти "препородителье" на Култури, зос своим экстремним проукраїнским, реакционерним, профашистичним политикованьом! Ми як Цалота од щицкого гевтого муценъя нье зазнали ньиякого добра, лъем численного, и национальнога уменьшанья!

Николай Олеяров думал зос разумком цалого нашого Народа в Югославії, и кед виловед исти слова котри сом на початку виложел, вон то казал тих, зос логику и язиком Народа. Вон небул политик, а ище меньей политикант. Микола бул розумни, трезби Руснак, хторому була старосц за цали наш Народ - Групу Рус-цох у Войводини.

Особини добрих родичох таки, же ше ище од мальучка дзецеох своїх стараю, труда, и думаю напредок - за цали живот им, начель то можльивегоч уяким видзе... Исто так, и добри учени, лъбобо Интелигент ма старосц понад своим Народом. Таки бул и ту в тей Исторії Микола Олеяров. Праве тата його лична риса, и риса Исторії зотримую бриги пре наш цали Народ, тоест, то, заправо и "найвекши трих" и Миколайов, та Исторії, бо бул щири, отворени дзе пише так, - як ше вельым у нашим тедишним та ище и ньешкайшим Стредку, нье пачело! Нье пачело ше прето, и нье пачи, бо нашу Културу и Явни живот водзели, и водза, гарсточка дробенких малоучченних духох, малогражданох, и таки цо ше лъем дзелья, и дзелья... Кажде зос свою редакцию "основало якуш твердиньу"!... Култура, и Повесц, та и сам Народ, станули ше буц як чияш "тарговина", "монопол"... Кажде "ма право на Народ", лъем сам тот Народ "ньема право на себе, на властну Културу, на властну Повесц"! Гарсточка "вибраних" и теди, и ньешка, ньедопущели ньикеди ньеже Олеярову Историю, алье ньияку Националну, шире Писанье до Народа! Ми ище и до ньешка ньемаме написано ньияку свою Повесц! Нашо Основни, и Стредны Школи аньи в Югославії, а инкадзи ище меньей, ньемаю ньич цо би ше могло наволац Национална История! - То ньияк нье случайне аньи до часу другей шветовей войны, аньи после войны! То намирна политика от боку "висшей сили", тоест Державного звания на первым месце, же би ше меньши Групи Народа оглушовало пре свою Повесц и Културу, а натомест накладало Историю Словакку, Польску, Українску, Мадьярску, СербскоГорватску...

Висши духи - лъудзе зос ширейшими разпартунками у нашим Стредку вшэ були ридки. Бден с таких и Миколай Олеяров. Но, на жаль, исти тоти векши духи навики бували як тоти "били враны" постредку громадох чарних вранох: праве же були усамени та ньебули обльубени, гочяк сцели добре Обществу. То появя: ньеже лъем у нас Руснацох, алье вшадзи у меньших Народох. Так то з виками. Векши интуиції у малым Стредку буваша преганьяти, бо ше випихаю нависоко! Уочльиви су, кождому завадзаю, кожде би их скрацовала за главу и примерйовало гу себе!

Вжац на приклад, лъем, повесц Вука Ст. Караджича!

Вжац, и нашего "Нестора" - Габра Костельника, - и вон завадзял, док го нье отштрельели!

Висши духи заноша зос собу Добу! Вони толкую Добу; вони ёй представитель, вираз, Слово; вони часто и пророци... А обична громада лъудзох, та и тоти "обични", котри "веду" Народну културу, Церкву, и котри шедза на Званийох, политику... маю Власц у своїх рукох... Тоти "даваю", або "ньедаваю" свойо допущенье, гоч ньемаю надосц аньи розума, а дзе, ище, интелекта лъбобо интуиції!

Так ше збуло и зос нашу першу озда, писану лъепшу Историю, же ю мало, або и ньич ньепознаме, "дзекуюци" праве тим лъудзом котри були, на жаль у первым шоре ведзенъя нашей Култури, та

и Миколая Олеярового, и його писанье скривали од Народа, клеветали, а натомест ньебули у сили подац Обществу ньеже красше алье аны таке!

Чи автор Миколай Олеяров, ньебул у праву, кед казал "же ми Руснаци, як Група ту, чи там, у ньемоци твориц свою, якуш окремну Културу"... кед, ньешка, опатриц лъем, чо ше збуло зос нами, после Миколая и його Исторії: от 1934 року та до ньешка Руснацох у Польскй збили до чарней жемі! - Однъато им право наволовац ше зос своим родимим Руским Меном, ньияки Школи на своим Язику там ньемаме, ньихто ньешме аны повесц же с Руснак, же бешедус по-Руски, алье нам насиловане "українске", и "польське"!... Наш Народ на силу розогнали зос Горньици, койкадзі до Советского союза до совхозох; и на восток на пусти Ньемецки жемі!...

У Чехо-Словацкей исто так: скоро же сден милион Руского жительства, та ньемаме право на свойо Руске Мено, ньияка Школа, ани новина, ани Кирилица, ани книжка, ани висилка на радио... Хто пове же с Руснак та го преганяю! Преганьяю Виру, книжки церковни Старословянськи прекладаю по-Словаки, и Народу силую у Церкви читац на латиници, по-Словаки!... и так дальей.

Так исто и в Мадьярской, же ше ньихто ньикеди ньє шмел висловиц иншак, лъем "же с мадьяр"!...

У Румунії исто так!

На Українни исто так!

В Югославії, после другей шветовей войны, та Руснацох у Сримській Митровици, около 2.000 до 2 и пол тисячи жительства та отбили от свойого язика, ньедавши ньилки условия за виучованье, и пестованье Руского язика, и Култури а традиції!... Так исто и в Господьиниах!

Нашо Руски Школи ноша назви Сербских культурних дъяятельох, и геройох!

Питанье Мацеринского Руского Язика у Основних Школах, уж ше вецеяк 35 роки вльече, и "ньеможу ришиц" же чо зос тим Язиком у Школах! - Лъем буквально дурне може вериц, же то наисце "якиш проблем-национални"! - якби!... Ту у ствари цихе и систематичне однародзование меньших Группох-Народа, ньич друге!

Сперва, та нас потаргали до пейзох державных граньицох на нашим виковичним Народностним, етнографским тлу, а потым, як тоти вовки на баранчата, кажди у свойої граньици зожера и вижера як му ше сце Руски Народ, ньемоцни, през основных зашитох!

Ни-а, чи Миколай ньє видзел надальей, як чо видза тоти нашо балванье, чо и до ньешка шедза по Званийох, и ньич иньше, лъем прислугую уж единому, уж такому уж иншакому Режиму, исто так, истучко яки були, навики и гевти Руснаци-мадьяронье, и вшельяки, от скорей на стотки рокох пред нами! Чо ше сами предавали за чини и месточкы и пеньежы у Званию, и за металийки папски зос Ватикана, и за паньски добра, и за еполети на пльецах... таки и тоти ньешкайши! И пре таких терекох, шмееце, Миколай Олеяров ньемог шльебодно виказац свойо слово до Народа! И други, и треци ньезможе, ище...

До ньешка ище, у нас, знанье пре властну Историю на ньичовки! На нули! То нашим "свидомашом" ньє завадзя! То ньє завадзalo ани теди, гевтим, котри тримали редакцыі "Руски Новини". и "Руски Календар".

Же дзе ше спомина История Николая Д. Олеярового:

У часопису "Шветлосц" за рок 1952, число 1, на боку 26, Д'бура Варга, як редактор Шветлосци подава: Кратки исторични препатрунок кніжовній творчосци у нашим народзе, та спомина ту и Историю покойного теди уж, Миколи Д. Олеярового:

На полю дружтвенных наукох мал даскеі статі пояс. Микола Д. Олеар, адвокат з Коцур. Адвокат Олеар у младых роках, полни з роботним полетом, пише „Историю русского народа“ друкована у Н. Саду 1934 року. То бул його шмели крок, бо ше през достаточних жридлох влапел до тей роботы. Спрам тего и Його кніжка ма мале научно-практичне значене за наш народ, думам за нашу историю, бо нігдзе не значел жридла одкаль хасновал материял. Основне же на велих местах нет научней точносци, през чого — история не може буд учителька правди, — и прето то лем шмеля крок писателя у тим напряме.

У виданьу "Из исторіе Войводъянских Русина, до 1941. године" /З исторії Войводъянских Руснацох, до 1941. року/, Нови Сад 1977., по-СербскоГорватски, на латиници, на боку 91, у своим писанью Др Бранислав Вранешевитъ, Серб, спомина и Николая Д. Олеярового зосисту Историю, но, як цо сом уж спомнул, нъєРуснаци, и в тим випадку и тот ту чловек, Серб, у нъемоци оценъиц нашо нужди, но, вони то патра на свой способ, зос своїх становищох, и политикох...

Сје i притиска Poljaka, Rusini su se okretali Rusiji za pomoć, što su carske vlasti hteli da iskoriste na štetu rusinske individualnosti. Glavni nosioci moskofilskog pravca bili su političar A. Dobrjanski i istoričar D. I. Zubrick koji je u svojoj knjizi *Istoriya drevno-rusko-galicko-ruskog knjaževstva* (Moskva 1862) pobijao tvrdnju da je istočna Galicija uvek bila Poljska. Grupi moskofilja pripadao je i V. M. Ploščanski, istoričar i publicista, urednik moskofilskog lavovskog lista *Slovo*. Njihove konceptije prihvatali su i jugoslovenski moskofili između dva svjetska rata. Tako je Nikola Clear izdao u Novom Sadu 1934. godine knjigu pod naslovom *Istorija ruskog naroda*, u kojoj je Rusine proglašio Rusima.

Преклад тога краткого винъатка таки: "... и притиска Польцах, Руснаци ше обрацали були Русії за помоц, цо Царски власци сцели вихасновац на шкоду Рускай /Руснацох/ индивидуалносци /автентичносци/. Главни ишителье москофилскога наспраму були: политик А. Добрянский, и историк Д.И. Зубрицкий котри у свој књижки "История древне-Русского Галицкого Княжества", Москва 1862, побивал твердзене же Восточна Галиция вше була Польска. Групи москвофиллох припадал и В.М. Плошанский, историк и публицист, уредник Льевовскога, москвофилскога виданья "Слово". Іх концепције прилапели були и москвофилье в Югославії помедзі два шветово воини. Так, Никола Олеяров, видал у Новим Садзе 1934 року книжку под насловијом "История Русского Народа", у котрой Руснацох проглашал за Руссох."

Зос горњога викладу видно, же як ше нъєРуски писателье миља, яке маю релативне патренье, и самосвойо, и нъеточне алье окрайнье, и нъеприхильне гу нам Руснацом, Русом, Рускей Групи Народа, кед зос резерву та ише иронично докладаю, "же аме русофили, москвофилье", и подобне!

То исто так, наприклад, як кед би Мадъаре за Сербску мэншинскую

Групу у іх жеми гуторели "же су сербофилье"! – цо Серби, – як Серби маю полне право нато, же би ше оглядадали на свой стебло!

Або, кед би ше на Швабох у Югославії указовало "же су гарманофилье"! – Шак, вони Ніемецка Нация и маю полне право на свой Национальне Мено!

Як кед би ше бедзело Словацох в Югославії "же су словенофилье"! – Та, и вони нье "словаци" алье іх Нация Словенска, и Язык Словенски... И так далей...

Подобни набедзованьня можу вируцовац на очи Руснацом, лъем та-
ки оссобы цо ше до нашого Мена, Култури, и Повесци нье разумя,
або котри су єкстремно обращени гу нам як Групи Руского Народа
отдзельні от свойго природнаго Национальнаго стебла!

Нашо повестни путьи, и нашо повестни культуры нье тоти исти,
вше, цо су и в Билоруссох, и в Восточных Руссох алье, ми, зато
лъем вше припадаме Русскому стеблу, Рускому Языку, Русскому тлу,
Рускай Култури, Русскому духу... ми пре себе вше лъем тото може-
ме повесці, ныкеди иньшак.

Вшэльняк иньшак бешедовали, и буду за нас твердзиц политikan-
ти, нъещири лъудзе котри нам нье жича доброго!

Николай Олеяров зна же цо пише. Вон з Руснацох нье прави ныи-
яких "Русияньох", аны "москальох". Вон, лъем, Руснацох описує
як часці Общерусскага стебла, Народа, и то праве. Вон ма право на
таке писанье бо ё сі сам часточкай як Руснак, тога Народа.

Криво толковац мож шицко, вше, та и Олеярову Историю, кому до
того – кривого толкованья! А видно, вше ше находза таки, и бу-
дзе их хтори нас буду криво представяц – пре таки, чи ишаки по-
буди. Но, то ми – Руснаци – тоти, цо мame на совисци и поволанью
подавац коньечне Слово о себе-самих!

Я нье нашол веций писанья о Исторії Николая Олеярового. Можебуц, же було даци писане на свой час, кед тата книжочка виш-
ла, у Руских Новинах, або Зарыі, но, мнье тата Архива затераз
нье доступимма. На тот завод, я нъезнам веций ныч, о булояких
рецензийох и подобне, пре Олеярово Дыло.

История Николая Д. Олеярового – наша перша писана История.

"Исторія Русскаго Народа" – 1934. року, от Николая Д. Олеяро-
вого, зос Коцура, – то наша, Руска, перша писана Национальна Ис-
тория. Автор ю написал за потреби широкаго пасма Рускаго Народа
в Югославії. Вона наменянета Школом – Основным и Средним – мож
предпставиц, та потым и шицким другим – Народу.

Могло бы ше, кед би ше сцело, велью приповедац, и писац о тей
Исторії, и ей намени як такей, но, остава чин, же вона – перша
у нашым Средку, и ю ныч иньшы ныкеди нье заменяй! Ныяки фра-
зи, "приповедки", спльетки, политики и гочко иньшe, туту нашу
Першу Историю нъегодно помрачиц, а ныти красну и гуману, и наци-
ональну думку самого составителя Николая Олеярового.

Же тата История нъедочекала свойго успыха, популярносци, то
иньша ствар. О тим другим чину мож, тих, бешедовац и писац, на
иньшим месце.

Исторія Русскаго Народа ноши зоссобу окремну вагу на самим по-
чатку и прето же ё перша у нас. И прето же ё единица у нас як Наци-
ональна, бо поэанью, ми до нъешка нъемаме ныяку писану Историю

Праве зато, вельику ганьбу зноша, вшэ, тоти лъудзе цо гамовали до ньешка - же би шэ, аж, и знало ёа Исторію Русскага Народа от Николая Олеяроваго!

Наместо же би шэ тоту книжочку умножело як Класику, як Документ Культуры и Повесци Южнославянских Руснацох, вона остава ньепозната, скрыта от Народа, склеветана лъебо екстремно-криво по-толкована!

Наместо, жэ, уж кед иста Исторія нье одвітовала датому часу, та на основу ньей, же би шэ написало дацо красшэ, Руснацы остаю и до ньешкайшаго днія през булоякей Национальней писаней Исторії! - Чи шэ може опитац жэ - прецо то так? - Прецо?! - Ньипрецо иньше, алье пре оловяну бирократію после другей штетовей війни, хтори зашедли до Звания нашей Культури, и до ньешка там гньию! - На чолье зос Дъуром Варговим и Дъуром Латъаковим!...

Я-сам, случайно, пре "Исторію Русскага Народа" зазнал 1978-го року. Тояст, видзел сом кратучку согадку пре Исторію у нашым видань "Шветлосц"... и то шыцко.

1978 року, вона ми дошла до рукож, алье, на жаль, я ю нье могол достац, та сом ю аны нье читал. Аж, ознова, тераа, з роком 1981-го у Февруару мешацу, книжочку сом достал на дарунок от своіх приятельох, та ю ту ознова приказуем - превидавам, зос своім Обословіваньем, Коментаром.

Превидавам ю зато, бо ми шэ видзі, же останье на нас младшим кус покольеньу вельики грих, - охабиц и надальей тоту вредну книжочку же би шэ о ньей ныняк незнало! То нашо длуство Николайові Д. Олеяровому, бо вон Исторію писал пре нас, нам, свойому Народу, младшим покольеньем, а нье за себе, нье за даяки свой хасен, преличну кариєру, пре даяки политикантства, и подобне.

Ньешка, по тельих роках, кажде разумне и гочльем кус интелигентне медзи нами Руснацами, може оценіц красны гест лъебо на-миренье Міколи Олеяроваго. Вон ньебул фанатик ньиуяким смыслу, а яких було около нього - украінофиллох, и религійных лъудзох; вон ньебул "зограти" ныняк, ныизакого, а найменшай нье за "москальох", но, вон свою Исторію писал зос руку Народа, зос разумом шыцких Руснацох! - Його Исторія - то наша Исторія! То История Часточки Русскага Народа, чи на Памонії, чи на Горныци, чи на Білорусії, або дальней... То нашо тло, грунт, кольиска, и початки. Та чи шэ то дакому пачи або нье!

ИСТОРИЯ РУССКОГО НАРОДА

ПРИРЕДЗЕЛ:
НИКОЛАЙ Д. ОЛЕЯРОВ

НОВИ САД
ШТАМПАРИЈА „НАТОШЕВИЋ“ К. Л. С. ЂИСАЛОВИЋ
1 · 9 · 3 · 4

За штампарију „Натошевић“, К. Л. Нови Сад, Скерлићева ул. 3
Софрија Ђисаловић, Ј. Бешковића ул. б.

/Перши бок, рамник зоднукашњи Исторії. Књижочку видава "Би-
бліотека "Заря", Коцур/.

1. Вступне слово

Давно то тому, мили читателі, кед ше родзел русски народ, тот исти русски народ, котрого и ми дзеци. Велью столітія прешло уж од кеди ше вон самостойно развива у своїй шлебодней отчизни, матушки цалого русского народа Россії. А тот наш мили русски народ, мили нашо читатель, є ёден конар велького славянского племена, котре дакеди не было таке подзелене ягод цо є то нєшка и не было таке по швеце розшате, ягод цо є нєшка. Прето, скорей як прейдземе на викладане исторіи самого русского народа, мушиме ше упознац перше зос шицкими Славянами, од которых походзи и наши святы русски народ и мушиме одредзиц место, дзе бивали тоти Славяне, од которых є ёдна часц и наш русски народ.

Широки ровніни, котри забераю цали восток Европи мали од прадавна жительство барз рижних народносцох, зос рижним живо-

— 4 —

ством и заниманьем. Од часох славян грекскаго исторійонисателя Геродота, котри кім у своім писаним зілу дава перші вісти о южнай Россії, позвати нам цали шор народох и племенох, котри жили на русским югу, але народносну припадносць тих народох (Алагірси, Меланхлани, Іеури, Будіни, Генони, Тисагети и други), а особено *Скитох* и *Сарматох* немож утврдзіц, або лем барз зло. Наймоцнейши и наймногочисленнейши були *Скити*, а зос іх меном Греки часто называли шицки тоти народы. Тота часц южнай Россії уж по своим природним положенію, даваюци кочовніком шлебодни преход зос Азіи до Европи, мала аж до конца штреднього віку народносни вид барз нестайомни пре стални селенія рижних народох. Побережіе Чарнаго моря и Крим пришли вчас до стику зос цивилизацію греческих населеніх колонійох, котри Греки там засновали, а зос которых ше даедни колоніи отримали глібоко до штреднього віку. При Азовским морю постала на краю веクша держава *Боспорска имперія* (царство). За даяки час при Чарнагм морю пребивали Готи, Гуни, Авари и други племена, котри ше при рижних обстоятель-

— 5 —

ствах (приликох) спаджаню во время селенія народох.

У краю дакес баржей на сівер од того хлоса народох пребывали од врадавна *Славяне*, але вони, оддэтели од греческих колонійох зос поясом горе сию тугих народох, оставали Греком або Сарматам испекати, або кед ім були познати та под цуденіма менами (Мушиме мац на уму того, же у тих часох греческа культура квитала найбаржей од культуры шицких народох и зато ми од ніх найбаржей можеме читац о исторіи тих часох). По писаню Плінія и Тацига Славяне виступую уж одредзено под меном *Венеди*, але аж у IX. столітію досгаваю премоц над остатніма племенами. *Произходне место пребывання Славятох* була пессомнительно лем на юго-западу терашнай Россії, идуци гу Карпатам а одгац зос розсельованьем ширели ше на сівер и на восток на убиток (на чкуду) тамошніх своіх супідох, особито племенох финских.

У IX. (дзвевятим) столітію, кеди була основана перша руска держава, *Славяне* заняли уж места велью обширнейши як на початку штреднього віку. По писаню Несторо-

вим теди ше Славяне розширели на сивер до озера Ілменьского, на восток гу горнай Волги и Оки, гу горньому Дону и долььому Дніпру. Зос поєдніх славянских племенох найдалей на сивер находзели ше *Словени* около Ілменьского озера, котри себе основали уж свой вароши: Новгород, Псков, Изборск. Южно од ніх находзели ше при Дніпру *Кривичи* а главни іх варош бул *Смоленск*. Западно од ніх около варошу Полоцка находзели ше *Полочане*, а сд ніх на юг у мочварох медзи Бerezину и Припетю находзели ше *Драговичи* зос іх главним варошом *Туров*; далей на юг, на южней страни Припеті, находаели ше *Древляне* зос варошами: *Искорosten* и *Овруч*. Около Кієва, але на правым брегу Дніпра находзели ше *Поляне*. Западно од именованых племенох находзели ше *Бужане* (або *Волиняне*) при (Виселским) *Бугу* (на познійшим Волиню), а медзи Днестром и Карпатами *Хорвати*. На лівим брегу рики Дніпру, у обласци поводно (голем зос часци) не славянской, именую ше напроців Кривичом *Северяне* медзи Десну и Дніпром зос варошами Любеч, Чернігов и Переяслав, а сиверо-восточно од ніх *Радимиchi* и *Вятычи*, котри ше наход-

зели найдалей на восток. На ковец, на югу медзи Прутом и Бугом находзели ше *Угличи* и *Тверци*. Тоти славянски племена сущедзели ше на западу зос польскими и литовскими племенами, на сиверу и на сиверо-востоку зос *Фінами* (Чуди), на востоку и на югу були Ім сущеди рижни дзвіи народи монголски зос финского и турецкого конара.

Степи на сивер од Чарного моря длugo були як место пребиваня и селеня грабежних (розвойніцких) и немирных кочовних народох, котри — видрилюющи ше взаімно зос своїх неодредзених местах пребиваня — були немирни сущеди не лем *Славяном* русским, але и Угром и народом на Балканским Полуострове. На розсвіту русской исторії (у IX. столітію) найвекшу часц тих крайох заняли *Хазари*, котри ше находзели од дольного Дніпру аж гу долній Волги. Их центр (центр) бул варош *Итил* над долью Волгу, а попри того варошу важна твердиня (утвердзене) *Саркел* над ріку Доном. Зос других племенох познати *Болгари*, котри ше находзели на стоку ріки Волги зос Каму, котри року 922 пріяли віру мусліманскую. Их главни варош *Болгар* лежел при Волги южно од

устя ріки Ками. Во время исторійске народ русски постоянно (стално) ше ширел на убіток тих восточних племенох як зос преселльованьом русских земледілцох до тих плодних крайох, так и зос порусчованьом тих щудзих народох. У обласцох *Славянох* крижели ше важни тарговински драги идуци по при рікох: драга од моря Балтицкого гу греческим колонійом при Чарним морю по Двини и других рікох гу Дніпру, и драга попри Волги гу морю Каспіцкому. И зато рушане и хаос пре селене тих рижних народох у тих крайох будо таке вельке. За нас е пак найважнійше тóто, же русски народ походзи зос того велького славянского племена и зато зме тот розвиток *Славянох* ту наведли, же би нам нашо походзене було чим баржей ясне. Тераз пре ходзиме на саму русску исторію.

2. Од заснованыя першай русской державы до св. Владимира

Исторія нашого русского народа, мили читателе, почина як и индзей, зос заснованьом русской держави. За засноване першай русской держави найвекши заслуги мали *Ва-*

рязи, военска то дружина котра була прикупена около князох походзеня скандинавскаго, котри по пріповеданю найстаршого русского исторійописателя тзв. Нестора засновали себе медзи Славянох, да іх *Варязи* чуваю од нападох сущедних дзвіих народох. Таких варяжских княжевствах постало даскельо. Початок зробели троме браца: **Рурик**, **Синеус** и **Трувор** зос своїма дружинами, котри себе уредзели 862 року панства у Новгороду, Белоозеру и Изборску. Тоти пак три панства були пофришко соединены у рукох **Руриковіх**. Подобне панство засновали себе Аскольд и Дир у Кіеву, а ище у Х. (дзешатим) столітію постали варяжски княжевства на западу: *Турово* и *Рогволодово*. Але найглавнейшим постало панство *Руриково*, бо од нього вишол соединяюци ход и засноване русской держави.

Вопрос, якей народносци були *Варязи*, котри ше іншак волаю *Rusi*, бул до недавна предметом спору. Але випатра сигурно, же *Варязи*, гоч медзи німа було велью добродругох зос рижних народох, зос часци и славянских, ипак велька векшина зос ніх була по-

— 10 —

ходзеня скандинавскаго. Але іх малочислені дружини фришко ше пославяни і дали лем *свой мено (Руси) поставающей держави и народу.* Уж унук Руриков **Святослав** ма мено славянске. Але основане норманских княжествах не привнесло глібоки временки у внукашім уредзеню славянских племенох. Варяжски князи потримали ище длugo карактер жительох, давающих ше за хасном, а іх одношене гу народу поданому познало ше лем зос тим, же му давали заштуту проців дзивих племенох на югу, а за то брали од народа порці охаблюющи шлебодни ход його внукашьму уредзеню и розвиваню.

По шмерцы **Руриковай** († 879 р.) його сіверне княжество прешло пре незлетносц (пре недорослосц) його сина на його родственника (родзину) **Олега.** Олег (владал од 879 — 912 року) завладал зос Кіевом, одстранел зос силу **Асколда и Дира,** и зробел ю главним местом своеї держави. Понеже покорел *Кривичох, Деревлянох, Северанох, Полянох, Радимичох, и Мерянох* соединел под свою моц векшину племенох руских. Року 907 превжал поход на Цариград, зос котрим почал ряд (шор) русских походох проців слав-

ней метрополи (престолници) *Востока.* Народ Олегов приплівал на малих лодъях гу варошу т. е. гу Цариграду и присиловал ю на вельку порцю.

На южнай Руси явля ше концом IX (дзвятаго) столітія дзиви народ *Печенеги.* Олегов нашлідник **Ігор** (владал од 912—945 р.), син Рюриков, покорел тиж *Ігмечох* и предпринял (превжал) у роках 941 и 944 два поznати и гласовити походи на Цариград; осим этого борел ше зос *Печенегами* и превжал даскельо войново походи на восток по Волги и Каспіцким морю. За **Ігора** першираз уходзи до русского народа христіянство, котре ше почало шириц зос діствованьем греческих пленних (заробленых) *Ігорова супруга Ольга,* котра владала по шмерцы свойого мужа *Ігора* место недороснутого сина *Святослава,* постала христіянка (несомнително року 957 на своей драги до Цариграду), але ёй приклад не бул нашлідований ані од ёй дикого (дзивого) сина, ані индзей у держави. Временно христіянство не пришло до векшого значеня у тим часу. Княз *Святослав* († 972) преславел ше як дзиви присвяч и непомирліви наїзднік. Покорел себе *Вятычох*, вивра-

— 12 —

цел панство *Хазарох*, понеже же домогнул перши іх твердзіні *Саркел* и премесцел на тот способ граніци русской держави аж гу Кавказским горам. Зос двома экспедиціямі (походами) по Подунаю виврацел *Болгарску державу* (року 969), але зос тим принес корисци лем Греком, бо ю вони одтадз вицискали а Болгарску державу завжали за себе. Подобно (исто так) не мал русски народ ніякую хасну зос покореня *Хазарох*, народа то досц цивілизованого (просвіщенного), бо зос югорускими степами затим запановали лем дики (дзиви) *Печенеги.*

По шмерцы **Святославовай**, котри погинул у битки проців *Печенегох*, кед ше врацал зос Подуная (року 972), пановали його троме синове у рижних часцох держави, як іх оцец (т. е. Святослав) подзелел: **Ярополк** у Кіеву (владал од року 972—980), **Олег** пановал над *Деревлянами* и **Володимир** у Новгороду; але зос взаімного раздора (звади) медzi німа вишол як побідитель **Володимир** и постал року 980 самодержец (т. е. завладал сам).

— 13 —

3. Святи Володимир

Гу мену *Володимира* придаваше найважнейша удалосц, у старшай исторії русского народа: **принятіе христіянства.** Володимир, котри ше на почетку свойога панования старал повекшац култ (почитоване) поганских богох, почувствовал фришко, же поганство не задоволює уж ані його, ані його русски народ и понеже преучел шицки віри, котри ше находзели у околных народах и по добрим предумованю, котра віра може задоволиц його народ — приступел гу греческому христіянству. Року 988, понеже завжжал гречески варош **Корсун** (на Криму) присиловал цара Василія II да му да за жену свою шестру **Анну** и при тим пріял зос своім войском Св. крест. и як цо скорей жичел поганство, так го тераž зос силу ніщел вшадзи и заводзел христіянство, котре ше розуминие у простим народу лем бара помали ширело.

У вспомину русского народа, у народных шпіванкох, Св. Володимир баржей преславени зос своіма военными длами як богатир (юнак), котри на чоле своій богатирской (юнацкой) дружини (у главним: *Ілія Муромец*, До-

Бріня Нікитич, Алєша Попович, Іурило Глєнкович і други) приобрел себе слави на війновим полю. Володимир завждал Червону Русь, покорел супротивлені *Радиміох* і *Вятачох*, покорел *Ятвегох* на Литви, війовал проци *Печенігох* і *Болгарох* на Волги і почал наступлені у Лівонській. Свою державу, котраше находзела од Чуховского заліва по Кавказ і од Карпатах по середню Волгу і Каму роздзелел Св. Володимир своїм многочисленим сином (мал іх 12), котрих мал од своїх женох і наложніцох. Найстарши син Св. Володимира **Святополк** (владал од року 1015—1018) завждал престол кіевски. Але по шмерци Св. Володимира (умар 1015 року) повторювали ще події скорши, то єст заш настала медзисобна борба медзи русским князами. По длигих взаїмних борбах медзи князами, до котрих ще умишал року 1018 і польски краль *Болеслав Храбри*, домогол ще на кінець самовлади **Ярослав**, уділни княз новгородски.

4. Ярослав (владал од 1018—1054 року)

Ярослав запановал року 1030. Червону Русь, котру пред тим тримали Поляци, по-

бедзел при самим Кіеву *Печенеги* і зламал їх силу, розширел своє панство на Чудох у Лівонській, дзе основал варош *Юреў*, і затым на горней Волги, дзе основал варош *Ярославль*, і вислав також року 1043 остатні, розуми ще, неудатни поход проци Цариграду. Неменши спомен ма *Ярослае* як законодатель зос своїм законіком: „*Русская Правда*“. Русска держава і руски народ квитнул за його панованя благосостояніем, понеже бул у живим торговинским и культурним ставу зос остатню Европу. Вароши, особено Кіев, швицели ще од краси и богатства. Сам пак *Ярослав* ступел до родбинских связкох зос западніма владарима и заберал медзи німа важне место.

У внукашніх отношенійох (приликох) *Ярославово* время стої на розграніцованию старого порядка и починаючого вплива християнства. Прето тримам за важно, да ще того время, котре ма свою спеціяльну характеристику русского народа бліжей опише.

Як що знаме русски народ пріял християнство зос Греческей, то єст зос Византіі под св. Володимиром. Од времена принятія християнства почало ширити свой вплив на

руsski народ у веліх напрямох. Того вредзи и за соціяльне, друштвене уредзене русского народа. Византійске представленье тзв. *всемочного владара*, божого намістника на жемі ипак ще лем барз помали ширело медзи русским народом, особено кед дальши розвой русской исторіі, т. є. поціпансці русской держави на многочислені уділни княжевства, дійствовала баш процив того представленья тав. *всемочного владара*. Княз длуго ище оставал лем начальником своїй дружини (войска). Його заниманем було війоване, у миру лов и дзиви піянки, дружина (чeta) була його швітом. Чим бул княз храбрейши, тим себе приобрел многочисленшу и лепшу дружину (войску). Членом дружини могол постац чловек гоч якого походзеня и народносці, але при приманю до дружини поставал дворянином (немешом). Медзи дружиникама було ступні Старши, котри мали вецей животного искусства волали ще **бояри** и сочиньовали совит князу (дума боярска) а младши волали ще: **гриди**. У миру жили або у князовим двору (дворяніне), або их княз разпосыпал до рижних варошох свогого панства як своїх намістнікох або да вибераю князу порцю од народа.

Попри княза и його дружини затримали вредносці стари народни сгромаждэнія шыцкого шлебоднаго жительства каждого племена, тзв. **шыче** (шыче — собраніе), бо цо вецей моц и дійство тих народных собранійох во время познейших звадох князовских поросла. Током времена, розуми ще, состав тих народных собранійох ще менял. Політически живот племена почал ще концентрирац (средоточиц ще, збивац ще) у главним месту — престолници князовей, чийо жительство пак природно на „**въчох**“ (собранійох) мало попри князовей дружини рішительни глас, док напроців тому селске (валалске) жительство трацело помали своё значене. Селянови почало ще прездзівац „**смерд**“ або „**мужик**“. Попри шлебодных селянох були на Руси велью невольникох (робох, хлоп). Були то як войново заробленцы або купени або домашні людзе, котри пре рижни причини спадли до рабства богаташа-дворяніна. Престало многоженство (полигамія), а кревна помста заменена шоровим судом. Християнство принесло русскому народу, як и другим народом, перши початки європейской просвіщеносці цивілізацій. Понеже пак русски народ пріял християнство зос історія Русского народа

Цариграду, остал вон зочувани од борби мэдзи моцу церковну и швєцьску, але також остал и удалени од політического и культурного рушання на западу, а то мало особено во время татарскаго подярменя русскаго народа за нъго самаго нашлідки барз зли.

5. Время удільних княжеств

Шмерц Ярослава (\dagger 1054) уводзі тэдашю Россію до времена удільных княжеств. Ярослав раздзелі русску державу пейц синам; найстарши **Ізяслав** дostaл *Кіев*, **Святослав** Чернігов, **Всеволод** Переяслав, **Вячеслав** Смоленск, **Ігор** Владімір. Так була раздзелена русска держава а зос тим раздзеленьем, шеканьем на мали княжества трацела и свою моц.

Ізяслав мал буц вельким князем, гospодаром и як оцец других князех, вон мал буц як іх старешина. Але тото раздзелене русской держави служило як початок не блажей потаргавосци русской держави (Россії) на вельке множество дробных княжествах удільных. Не было то, правда, першое раздзелене русской держави, але док ше у скорых

часох вше удало да юному од князех русских, да русску землю соедині, того разу раздзелене русской держави остало дlugotрайно. Цо вецей, тото раздзелене поступало да лей зос дробенъем поєдиних уділох вше на менши и менши княжества и было жридо вельюх кирвавих биткох медай русскими князями.

Углавним були два причини тей разтаргавосци русской держави: перша причина була тата, же ше русски племена теди юдни од других досц разліковали а друга, же тедиши русски племена мали юден средневиковни примітивни (несовершени) погляд на державу во обіце. Тот примітивни погляд на державу состоял ше у тим, же державна земля є маєток владающаго роду, так же какди член княжевскаго роду ма право на даяки уділ (часц) держави. По тим фальшивым, примітивним представлению мал найстарши зос княжевскаго роду, которому бул одредзен „**стол**“ кіевски, буц „*отцем*“ других русских князех, вон мал буц іх судя и заповедатель, судзіц іх звади и споры, дзеліц ім іх уділи (часцы) и подобне.

Уділи поводно (перше) не були и не мали буц насліствені. Старши члени княжевскаго роду требали (с початку) преходзиц на лепши уділи а горши уділи мали охабаць младим князом. Але поступно тот обичай престал. Поступуюце множене **Руриковою** (нашліднікою **Рурика**) ведло гу разтаргнуцу поводних родзиновых звязкох, интересы особни або интересы ужней родзини брали верх над интересами целого княжевскаго рода. Попри тому уж сами уділи систем мал у себе кличу (зародок) раздорах медзи русскими князами так, же потомки синох, померших пред отцом и на тот способ не дочекавших ше своїх уділох и панства не мали згоди да владаю, а зос тим були принуждены на незаконити кроачай.

На тот способ юдинствене поводно (с початку) русске панство разпадло ше временем по удільным систему на даскельо обласци, котрим пошло за руку да себе на длуки час зачуваю свою державну самостойносц, па гоч сами тоти поєдини обласци, (краї) заш були дзелени медзи многочисленых членох своїх княжевских родзинех, ипак ше за длуги часы отримали як юдна целина.

Таким було на першым месце **кіевске княжество**, котре заберало жеми на право од Дніпру гу Карпатом. Того княжество зачувало себе за длуги часы преобладаніе (превласц) над другима русскими княжествами зос своим положением на важней днепрскай лінії и зос плодносцу своїх жемох. У рамики того княжества були заш други подредзени уділи: **Бишегород**, **Белгород**, **Тріполис**, **Торзесек** а так исто и **княжество Переяславске**, котре ше находзело восточно на лівим бергу ріки Дніпру завищело од *Кіева*. На югу ше княжество кіевске сушедзело зос дзивима кочовными племенами, проци которых ше чувало як зос гранічними твердинями, так и зос колонизацію (розселованьем) дзепоедних зос тих племенох.

Югозападно одтац, около ріки Днестру находзело ше **княжество Галичке** або иншак **Червоная Русь**, докедиши **Біла Хорватска**. Главни вароши там були: **Галич** (засновані коло року 1144), **Перемисл**, **Теребовль**, **Звенигород**. При ньому находзело ше **княжество Волиньске**, у порічю рікох Буга и Припету а мало вароши: **Владимер**, **Волинь** и други. И княжество Галичке и Во-

— 22 —

линське сущедзели ше зос Уграми и Поляками и зато ше вчас привиковали гу западнай цивилизації (образованю).

Сіверно од Волиня и кіевскаго княжества лежало **княжество Туровске** (на месце старых Дреговичох) а далей на сівер над рику Двину находзело ше **княжество Полоцке**, котре ше сущедзело зос **Литваними и Чудами**. На лівим брегу рики Дніпру важне положене мало **княжество Смоленске** зато же ше у нім находзели жридла трох найважнейших рикох русскихі **Двіни, Волги и Дніпру**. Окрем Смоленска були там важни вароши: **Можайск, Вязма и Торопець**.

Южно од княжества Смоленского (на-против Кіевскому) находзело ше на лівим брегу Дніпра **княжество Черніговске** зос варошами: **Любеч и Стародуб** а южно од нього **княжество Северске** зос главним варошом **Новгородом Северским**, затим **Путівель, Курск и Брянск**. Княжество северске сущедзело ше на югу зос обласцу **Половцох**. Гу княжеству Черніговскому раповала ше тиж удалена русска колонія находзача ше медзи неприятельскими племенами турскими и черкескими по мену: **Тмуторакань**

на полуострове Тамани при Азовским морю; Княжество Тмутораканське було аж до своєго престанка на початку XII століття понаособни уділ русским князом.

Восточно од Чернігова и Северска, уж на лівим брегу рики Дона находзело ше **княжество Рязанске и Муромске**, у котрих постояли окрем Рязана и Мурома вароши: **Переяслав, Рязань над Оку, Коломна** при втоку рики Оки, **Пронск** над Прону. Тоти княжества були принуждзени бранц ше зос стайонними биткамі зос кочовними народами. Сіверно од ніх на сіверовостоку совокупней русской жемі, було положене на Волги и Оки **княжество Сузальске** зос варошами: **Сузаль, Ростов, Юрьев, Владимир, Ярославль и Переяслав**. Леснате тото княжество лежало у штредку чудских племенох: **Муромох, Мерох** (Мерянох), **Черемисох** и т. д. и ширело на їх убиток народ руски, зос тим мишањом временно поставала тзв. велькорусска народносц. На конец совокупни сівер Россії заняло **княжество Новгородске**, чийо штредзиско бул Вельки Новгород.

У Россії так роздробеней попри шиц-

— 24 —

кому тому нехібело сознаніе поводней єдносци русской держави во время Ярослава и народного единства гоч постояли и роздори медзи поединих князох, але политическа моц Россії, котра ше являла у X. и XI. столітію така страшна сущедом Россії спадла зоницким. Найвекши борби водзени за вельокняжевски престол кіевски, и на тот способ тзв. право найстаршого зос роду мушело фришко уступиц место тзв. праву моцнейшого. Недостал го, даکле, найстарши, але тот цо мал сильнейше войско, цо бул моцнейши.

Як нашлідок того було, же найстарши Ярославов син **Ізяслав** († 1078) бул зручені зос престола вельокняжевского од съйого брата Святослава Черніговского, а Ярослав аж по шмерци Святослава завжал заш свойо панство. За Ізяславом шеднул на престол вельокняжевски третій брат **Всеволод** (од 1078—1093 року) а за його панованя були спори о Волинське и Галичске княжество. Ище страшнейши були то споры а попри їх и борба о княжество Черніговске за панованя велького княза **Святополка** (1093—1113), сина княза Ізяслава. Тоти борби мали нашлідки тим смутнейши, бо праве у ти-

часу южни русски край почали угрожаці дзиви народи велью страшнейши як цо були вімоцовани Печенеги — а то були **Кумани** або **Половци**. Тоти дзиви народи, понеже заражали места на южней Россії, нападали од другей половки XI. столітія русски жемі. На тот способ и сами русски князи увідзели же треба спасавац русски жемі од тих дзивих народох а то мож було єдино зос злогу. Зате ше русски князи зишли, да ше вировнаю взаімно у своїх особних спорох и звадох у **Любечи** (1097 року) и там ше намирели, але звади почали поново скоро затим пре сплеткі (інтриги) княза **Давида Святославича** а вировнані були заш аж року 1100 на другім сізду князох у **Витичеву** (на лівим брегу рики Дніпру). Як нашлідок того помиреня русских князох бул успішни поход шицких русских князох проців Половцох.

По шмерци **Святополка** поволані бул на вельокняжевски престол од тедицініх князох юнацки **Володимир Мономах** (од 1113—1125 року). Тот русски герой (юнак) обновел стару русску войнову славу проды Куманох, Туркох, Черкезох и других дзивих кочовничих народох. Историєнно уединел до

своїх рукох векшу часц русских княжевствох и засновал варош Владимир над Клязму. И иншак *Володимир Мономах* е интересантни зос своім писаним ділом „Поученіе“, котре написал своім сином а дзе йм дава хасновити поради зос приложенима прикладами зос своіого власного живота.

Даскельо роки по шмерци *Мономаховей* настали длуги борби о велькокняжевски престол медзи його синами з єднай страни и *Олеговичами Черніговскими*, котри походза од Олега, сына Святослава Ярославича з другай страни.

6. Преношене русского центра зос югу на сивер

Борбу туту од страни Мономаховичох водзел **Юрій Долгорукій** († 1157), княз суздальски, а за нім його син **Андрей Боголюбський**. Андрей занял зос своїма союзниками року 1169 Кіев и зпустошел го так, же ше варош длуго немогол поврациц гу бувшому сяю. Андрей, гоч ше зос свою побиду домогнул первенства медзи князами, не остал у Кіеву як престолници велького княза, але

остал на сиверу и засновал свой велькокняжевски престол у Владимиру над ріку Клязму. У тей сиверней, „леснатей“ Россії, котра була oddалена од нехасновитих борбох, зос поступну и спокойну колонизацію (населюваньем), ширел ше русски народ до крайох, котри скорей були фински. Ту ше створела силац моц князох, неодвисла од боярох (дворянох), моц, якей не було у потагораніх южних часцох русской держави.

По преношенню русского штредзиска (центра) на сивер южна Русь страцела свою важносц, трошела и далей свою сили у дробних незлогох и поставала вше баржей и баржей плен кочовничих южних жительох. Княжевство кіевске спадло на чисти уділ, як цо були и други обычни русски уділи. Андрей пробовал пренесц и духовне штредзиско на сивер, але його проба наїшла на одрор кіевского митрополита (владики). Андрей бул перши русски княз, котри за розлику од других русских князох управлял ше зос думу за неогранічену княжевску самовладу. Однял од братох їх уділи, зніжел свою дружину на ступень поодданих, непочитовал собранія народа (*вѣче*), а при тим операл ше о духовен-

ство, прикривающи своє политически насилие зос побожносцу. За своё главне месце не выбрал ані одно од старших варошох своєго уділу (Суздаль, Ростов), але место новозасноване, котре за своё постане и своё значене дзековало його роду и немогло мац теди шкодлівого впливу на авторитет (повагу) князову. Але остварене неограниченей княжевской моци, котру Андрей так бажал прервала його насилина шмерц року 1174.

Дораз потым повторйовали ше стари борби и звади медзи русским князами а тот раздор медзи німа потримовала и зависц старих местах Ростова и Суздаля проців нового варошу Владимира. Трайно пак завжал велькокняжевски престол Андрейов брат **Всеволод III**, тзв. „Вельке гніздо“ (владал од 1176—1212), княз то барз предустмотрительни и витирвали.

Зос побиду над князами рязанским и черніговским утверdzел **Всеволод III** свой вплив и над другими русским княжевствами; цо вецей його вплив доперал аж до далекей Галичи (Галиція). Княжевство Галичске, котре зос своїма природними интересами було вязане гу Польской и гу Угром (Мадяром) фришко

ше почало одцудзовац од Россії. Но гу своіому розквиту дошло за време княза **Ярослава Осмомисла** (владал од 1153—1187) зос роду Ростиславичох (потомкох Ростислава I, унука Ярослава I).

По Ярославовей шмерци його син **Владимир** бул вигнати од у тей жеми моцних боярох, а у тих немирох завжали Галич Мадяре (Угри). Под впливом **Всеволодовим** поволани бул Владимир поново до Галичу.

По шмерци Владимиравей запановал зос Галичю **Роман Мстиславич** († 1205), княз волиньски, котри на тот способ постал наймоцнейшим князом на русским югозападу. Бул то неустрешиви, але и жестоки войовнік, котри зос свою славу наполнел не лем Россію, але постал познатим и у Цариграду и у Риму.

Зос других русских князох у тим часу одликує ше **Мстислав Мстиславич** († 1228) зос роду князох смоленских, котри ше зос вліянійм мишал до скоро шицких борбох своіого часу.

За време всеобщих борбох медзи русским князами поставала на сиверу Россії, — лем барз мало дотикана зос тим борбама, — моц общини Новгородской над Илменьским озером.

Тот варош дostaл еще од **Ярослава** († 1054) драгоценни привилегії, а за време гражданских воінох його отдалени положай давал му природну вигоду. Благосостояніе — котре поставало у ньому зос розвитаньом тарговини, а котра тарговина була помагана зос пріязним положайом варошу — давало возникновеніе (постанак) велькай моц и гордости його гражданства. Новгородски граждане неридко сами себе вибирали свого уділного княза, приводзели напроци ослабованя князовей моці више гу векшай и векшай вредносці своє **в'чe** (народни собранія) а на тот способ, дабоме, одбранели ше од шицких пробох вельких князох да іх вони приведу до векшай зависносци (на пр. од Андрея Боголюбского, Всеволода III.). Так постала у **Новгороду** якашик русска република, котра сама стала лем у барз слабей звязи зос другим русским шветом и ширела временом свой вплив на цали далеки сивер Россії.

Зос варошох, котри стали под верховним панством тей русской републики одликує ше на западу **Псков**, подобни зос своім внукальнім уредзеньем Новгороду, — на востоку інак колонія **Вятка** над рику Вятку.

Итак, мили читателе, гоч медzi русским народом постояла више швидомосц єдинства Россії інак на початку XIII столітія була вона розтаргана на цали шор княжевствох. У тим уділним систему зачувало ше досц дакедишине племенске подзелене, гоч мена поєдиних племенох нестали. Уділи, котри у первих часох не були стайомни, за то же русски князи преходзели зос єдного уділу до другого, временом постали стайомним панством поєдиних княжевских фамилійох. У шицких предпринятий русских князох еще више главни ослон ім була іх дружина (чета), гоч даедни князи (на пр. Андрей Боголюбский) трудзели ше да ше збавя єй впливу.

Док дружина була *особне собрание* каждого княза, котре по потреби зос князом преходзело до другого уділу, **в'чи** (народни собранія) були *органическим уредзеньем* каждого княжевства а за време сталних борбох медzi русским князами того *органическое уредзене* доставало природно свой вельки значай.

У русских жемох на сиверо-востоку Россії, котри ше у тих часох почали формиран поставац) а дае княжевска моц дораз од початку силно виступовала, **в'чи** (народни соб-

ранія) не достали свого значеня. На юго-западу Россії, гуваве у Галичу, под впливом западных державох — право приходзиц на **в'чи** (собранія) було додзелене лем **бояром**. Друштвена подзеленосц тедищного русского жительства на класи: **Бояр**, котра постала зос велькай часci зос княжевских дружинниках, на **градынож** (варошанох), **селянинож** (парастох) и **левольников** — стайомно поступовала, класи ше почали розліковац моцнейше. Положене шлебодного селского жительства часом ше погоршовало, за то же жем ше раховала як маєток княза а не селянина; але дотераз могол селянин ступиц зос службу у князовей дружини.

Вплив (утицай) церкви ширел ше барз помали. Особено на сиверу длуго (до XII. столітія) ше тримало поганство. Першим достоянственіком церковним бул кіевски митрополит, вименовани у споразуму зос вельким князом од цариградекого патріарха. Митрополитови були подредзени 15 владикове, котри од нього були вименовани (поставени) по одобрению тамошніх князох. Перши митрополитове и висши церковни достоянственники були с початку **Грецi**, але гншак русска церква

живала досц вельку независимосц од цариградского патріарха. Русска церква уредзала ше не церковним празу греческим, побераним до збирки названей „**Комаки мон**“. Приходи мали владикове єднам зос своіх вельких доброх, а затим зос „**дзвешаткох**“ и зос зокутох церковних судох.

Зос християнством приченени до русской кеми початки прослыти и литератури (письменосци). Як писемни язек хасновал ше язик старославянски зос шицку богословну литературу (письменосцу) принесену зос Болгарчай. Вредней роботи на просвіщованю русского народа тримали ше як владикове (митрополит **Іларіон** около р. 1050, Кирил, владика Туровски † 1182 и други), так и монастыри, котрих у Россії у XII віку було до 90. У Печерским монастиру у Кіеву постал мідзи другими и так звани **Мігоян Нестор**. Многочисленни русски князи зос шицку циросцу подпомагали тот литературни труд. До своім содержаню то у главним вірски писи, животи святих, затим літописи и описы путешествійох (путованьох). Зос поетиеских творох того времена зачували ше собено писністки о геройс (юзакох) около

св. Володимира, затим твор „**Слово о полку Игоревим**“. Зос христіянством пришли на Русь и перши початки архіектури (уметного мурівання). Зо щедросцу русских князів закладани многочисленні храми (у Києві за време Ярослава було до 400 монастирів и храмів розкошно укращених) Док приватні будовлі будовани и далей просто зос древа

7. Нашествіе Татарож и іх пораз

У тим времену Россія була нападнута зос татарську наїзду, пре тоту наїзду Россії дожила необичну погрому и дливо не моглаше отресці вплива тей татарській наїзди.

Велька держава **Темуджинова** (монголска), котра постала на початку XIII століття у штрідній Азії розширила ше фришку гру границю Европи. Кед року 1223 **Татари** удерели на Половцю, русски князове вишли на помоц *Половцю*, гоч вони були до терас руски непріятеле. Перши князове руски **Мстислав Удалій, Данило Романович Волинський, Мстислав Київський, Мстислав Черніговський** и други — збили ше зос свою войску року 1224 зос Татара

на рики *Калки* але прецерпели вельки пораз, а зос тей борби ше барз мало русского войска зачувало. Єто мили читателю, до чого приведла незлога русских князів. Але щесце було, же Татаре не вихасновали временно тей своїй побиди над русским войском. За то русски князове и после того своєго поразу и далей ше медзи собу парли на свою вельку чкуду и чкуду русского народа.

Але по 13 роках Татаре под водьом **Батуом** предприняли вельки поход на запад. Понеже виврацели державу поволжских Болгарох, удерели на русски краї, тераз на си-вернейши краї. Понеже русски князи ше не могли зложиц и не видзели вельку опасносць котра їм грости, то року 1237 спадло до татарских рукъ *Рязанське княжество*, року 1238 *Суздаль, Владимир, Ростов* и други вароши. Велики княз Юрій II. Всеволодович (владал од 1212—38) погинул у битки против Татарож на рики Сити (у березні 1238 р.). Року 1239, понеже не могли завжац Новгород, руцели ше на южну Россію, виврацели *Переслав, Чернігов* а на концу року 1240 завжали и старославни **Кіев**. Пад Кіева, котри бул до тераз предніло варошом Россії наполніл

вельким страхом од Татарож не лем шицку Русь, але и западну Европу. Затим Татаре лехко опановали остаток Россії, одкаль руски князи посцекали. Вароши були попалені, єзри русских людох було послано до робства. Татарска волна (габа) ишла далей на запад а шицко цо на своїй драги нашла пустошеля.

Іншак то було у часци Россії, дзе широки степи над Чарним морем давали Татаром приязну жем да ше постійно настаня. Там **Бату** основав над рику Ахтубу варош **Сарай**, котре постало штредзиском югоруського панства Татарож. Тото панство волало ше **Златна Горда** (або Кипчак). Татаре, котри року 1272 прияли іслам (мухамеданську виру), постали нашлідніками Печенігох, Куманох и др., але нашлідніками вельмо горшима, бо тримали под страшним подданством цалу Русь.

Зависимосць Россії од Татарож виражала ше у главним у тим, же русски народ мушел ім кажды рок плаць дань (порцію) зос пенежами. Татаре не рушали державного порядка русских жемох, Россія так исто як скорей була управлена од своїх князів, котрих пот-

вердзовали татарски *Хани* (владаре). Русску православну виру Татаре не рушали, не сильовали русски народ да приме другу виру, не уводзели ніяки *умії* а духовенство русске по вецей було ошлебодзене од вшеліяких порційох. Кратше поведзено, вони брали русске злато, але не заберали русску виру, русски язик, не грабали русски дух.

Зос татарским рабством русского народа Россія була одтаргнута од звязи зос западом. и од тамошнього культурного напредовання. Політичке опадане Россії у XIII століттю проузроковало же положене Россії було угроховане и од западу.

У побалтских областях постала на початку XIII століття німецка держава у *Лівонской*, котра не лем же збавела Россію сій дакедишнього панства медзи побалтицким Чудами, але принесла и важну опасносць сущедним русским княжеством. Исторично под впливом опасносци од тей новей немецкой держави почала ше стварац нова держава **Литва**. Литовски княз **Міндове** († 1263) соединіл дотераз роздробени народ та цовечей уведол под свою верховну моц за єден час и дакотри русски княжества як Новго-

родск, Чарну Русь, познейши Полоцк, Витебск, Смоленск и тд. Але постанак Литовской держави не угрожовал голем русской народносці, бо русски народ у тот час бул культурнейши од Литванох. Велью горшим неприятелем була тата нова немецка держава. На краю почали виступоваць неприятельски проців Россії и Шведи, господаре Фінскай держави, поступуючи проців Новгородскай жемі. Опасносці котра русскому народу грожела од тих неприятельох одстранел за длуги час тедишині новгородски княз **Александр Невски**, син велького князя Ярослава II Всеволодовича (владал од 1238—46). Року 1240 цигурно побил Шведох на ріки Неви а подобно побил о 2 роки познейше и Лівонскую державу на Чудским Єзеру. Тото нам шведочи о велькай моці татарского робства русского народа у тот час, кед Александр Невски, тот побідитель над Шведами и Немцами, кед познейши ступел на велькокняжевски престол (од 1252—1263), бул послушни гу Татаром и вировновал шицкі незлагоды, котры би могли привесць гу ростаргнуцу зосніма. Тота политическа предусмотriterносць Александра Невского принесла Россії голем

мир и можливосць да вона збера свойо сили за будучносці.

Осторожно гу Татаром понашал ше и наймоцнейши у тим часу владар у южнай Россії, **Данило Романович**, княз галичски († у октобру 1264 р.), котри владал у Подолю и часци кіевскаго княжевства. Тот княз покорел ше Татаром и гоч пробовал познейше да зруци іх ярмо ипак остал под іх поданством. Гледаючи спас проців Татарох на Западу зробел початок одцудзования Галиціі од Россії. Але по його шмерци спадло Галичске княжевство на незнанне панство.

Зос мудру политику **Александра Невского** була дата його нашлідніком можливосць, да збераю свойо сили и да рихтаю соединеніе русской держави а познейше и ошлебодзене Россії од татарского ярма. Але скорей як до ше тото стало, цала югозападна Россія була уцагнута до іншакіх политических прищикох и була за длуги часи одлучена од сіверовосточнай Россії. Тоту югозападну Русь забрала Літовска держава. У Літовской держави по шмерци князя Миндова настало опасене моці, и у тим часу русски княжевства, котры були под ёй моцю достали свою само-

стойносць. Але за початку XIV. столітія Літвовска моц зас звязла особено за княз **Гедиміна** (од р. 1315—1340). Літване поікорели княжевства: Полоцке, Черніговске Волинь зос Владимиру, а по року 1321 и Кіев и Переяслав, дакле цалу югозападну Россію Галичским княжевством запановали року 1340 **Поляцы**. Жительство тих русских крайох, котры подпадли под моц **Літви**, покорелось радо новому пану, бо зон іх ошлебодзел од татарского робства и тримал ше гу русскому народу сношліво. **Гедимін** приял туту края Літванох и велью Руссох.

У новей держави народ русски як культурно напреднейши мал вельку вредносць. Русски язик (бешеда) пановал и на кральовскім дворе, **руське православіе** досцигло свой верх над **католицтвом**, котре уходзело да Літви зос Западу.

*
Док ше югозападна Россія находзела ўзбудзей, не русской держави (у Літовской) на сіверозападу Россії у жемох бувшого княжевства Суздальского обявляла ше борба за первенство а зос тей борбы побідоносно вичило чозопостале **княжевство Москви**.

Ске. За време борбох медзи синами Александра Невского тото з початку мале удзілне княжевство так змоцнело, же на початку XIV. столітія зредирияло зос **Тверскіма князамі** побидонесну борбу за велькокняжевски престол. По шмерци велького князя Андрія III Александровича († 1304 р.) являли ше за велькокняжевски престол князове: **Михайло Ярославич Тверски** и **Юрій Данилович Московски**. Шеднул на нъго по тзв. **Праву старшаго** по дошлебодзеню татарского хана **Токтая** княз Михайло, але **Юрій** зос интригами (сплетками) и подплацованием так му длugo вшодил о главу у **Златнай Горди**, же Михайло бул поволаны до Горди и там бул забиты (року 1319). **Юрій** постал затым велькім князом, але по його насилиі шмерци († 1325) наступел **Александр II. Михайлович Тверски**. Новы велькі княз не шмел ше владац осторожно гу Татаром. Брат **Юрія Иван Калита** Московски вихасновал туту прилику да го вижене а шеднул вон на велькокняжевски престол (ов 1328 до 1340). **Побіда** **Москви** була подполнна. Иван Калита бул прави тип (слика) князя, котры ше розвил под надвладу татарску. Іонеже бул немило-

сердни гу подданим придобил за себе *Горду* (Татарох) зос лицемирну покору а також и зос венежми; небояци ше злочинох, дзе му ше видзело же су потребни, придобил за себе зос щедрима дарами и церкву. Иван остал и по своей победи у Москви и придобил и митрополиту русского — котри ше уж року 1299. преселел зос опустошеного Кієва до Владимира на Клязми, — да ше преселі до Москви; так Иван приобрел свой престолници (т. е. Москви) сяй предносци над бувшим главним местом (т. е. Кіевом). Иван уведол Новгород до векшай зависносци, разширил княжевство московске териториялно (жеми) и згарнул у нім моц таку, якей не могол ше ровнац ані ёден други русски княз.

Же би ше тата моц нерозтаргала, дал младшим сином лем мали уділи, а шицко друге охабел найстаршому синови **Симеонови Гордому** (владал од 1340—1353). Появели ше нашлідки дійствованя *Ивана Калити*; Симеон могол уж понашац ше гу другим русским князом як старешина, як гу його подданим. Ещи раз на кратки час була однята вельокняжевска моц роду *Калитовому*. Року 1359 вжал тоту моц *Димитрій*

III. Константинович Суздальски, але уж по трох роках мушел ю уступиц баш доростаюцому внуку Калитовому **Димитрю IV. Ивановичу** († 1389), котрого потомство почасцело зос називом **Донски**. Млади княз понеже утвердзел свою моц, дал вибудовац вельки мур около Москви и вихасновал борбу медзи русскими князами за разширене своей жеми и за утвердине свога панства над німа. Прето настали му борби особено зос *Твером*. Тамошні (тверски) княз Михайло здружел ше зос Литвани и зос німа трираз (року 1368, 1371, 1372) нападнул на Московску жем, але на концу ше мушел ипак покориц. Подобно ше мушел покориц року 1371. московскому князови и *Олег Рязански*.

Истовременно опадала и моц Татарох (Златней Горди) а дзелене іх панства знатно слабело подданство русских князох процив дакеди страшному неприятельови Року 1378. **Димитрій** победзел намисника татарскаго. Того ведло до того, же року 1380 татарски хан *Малай* предпринял вельки поход процив Москви. Але на Руси запановал нови дух. Шицки русски князове (окрем Олега Рязанскаго) дали велькому князови войска за **святу**

борбу процив Татарох а Димитрій гоч зо велькима зтратама победзел славно Татаро на **Куликовским полю за Доном** (рок 1380. септ. 8.). Тота велька и славна победа котра виволала вельку радосц по целей Россіи, немала на жаль другого успіху окре моралного, бо дораз року 1381 пришол за татарски хан **Тохтамыш** зос войском страшного вожда **Тамерлана** аж гу Москви і спалел ю. Так остало ипак шицко по старому як и скорей було, але **руsski народ осетел го лем першираз свою вельку силу** и достал зо тим надію на лепшу будучносц. Достал надії же придзе тот час кеди ше святы русски народа ошлебодзи зошицким од татарскаго ярма.

После *Димитрія* наступел його найстарши син **Василій I Димитріевич** (о 1389—1425 року). Василій покорел побуні Новгорода, припоец гу своему панству княжевство Муромске, Сузdalьске и Нижненовгородске. Року 1395 татарски хан *Тамерлан* предпринял заш поход на Россію, але враце ше на пол драги. По його шмерци настали у *Горди* немири, котри указовали же штатарска держава распаднє. Зато *Василій* одказал плацц Татаром порці. Хан (татар

ски) *Едисей* виправел ше року 1408 проц Москви и присиловал ю да плаці порцію але тирвали нашлідки його поход не мал панство татарске отримовало ше над Россіем по мену.

Векша опасносц грожела теди од Западу од Литовской держави, бо у тим часу юго западна Россія подпадла зошицким под Литовску державу. Син **Гедиминов Ольгерд** († 1377) завладал *Могилев*, *Вітебск*, *Брянск* Новгород Северски, Подол зос Каменцом. Заяки час поддала му и *Тверь* у своей борбы зос Москву. Велька держава *Ольгердова* мали скорей повагу **православно-русску** як литовску, але вельки княз **Ягелло** (1377—1434) дал розвою тей часци Россіи неочекован преврат зос своим браком зос Полькин *Гедвіку* и зос наступенъем на польски трон (1386). Його держава (Ягеллова) була прикапчана зос тим гу Польской а прето и гу католіцтву, (бо Поляци були католіци). Того прикапчане було на хасен *Литви* и *Польской* у іх борбох процив німецкой держави, але **православно-русски** народ достал ше до подружя католіцкай Польской. Ягелловим наследником у Литви бул ёд року 1392 його

родзина **Витольд** зос титулу велького князя. Вон запановал року 1404 Смоленск, так же собственна (московска) Россія содержала лем княжевство Суздальсе, Рязанске, Московске и Тверске, а гу нім дружели ше Новгород и **Псков**, гоч ше обидва тоти вароши доставали времено и под панство литовске. **Витольд** заношел ше зос важними планамі же запануєцили Восток Европи, але плани тоти були погубени зос його поразом, котри прецерпел од **Тимурового** татарского войска над Ворсклу (р. 1399).

Роздзелене Россія докончено было познейше и **церковно** зос заснованьем окремного митрополити у Кіеву (року 1414 а зошицким року 1458) **а еще баржей зос унію зос западну (католіцку) церкву, котра була оглашена року 1439 на Флоренцким концилу и була пріята на Литовской Россії.**

На тот способ, зос розединеньем Россія була зужена у XV. столітію на вименовані уж княжевства: Московске, Рязанске, Суздальске и Тверске, затим Новгород и Псков зос своїм округом. Главним варошом тей Россія була по мену ище віше Владимир, але

вельки князи оставали у своїх поводних княжевствах: Тверски у Тверу, Московски у Москви. По конечней побиди московских князів **Москва** зацинела временно Владимир зошицким. Коруноване Василія II. отримало ше першираз не у Владимиру, але у **Москви**. Титула велькоі княжевска престала у XIV. столітію буц предносцу стварного верховного владара (московского) бо попри ньому и князове тверски, рязански, нижегородски позивали ше „велькими князами“. Тоти уділи були у тим часу уж наслідствени у одредзеных родах; право на вельке княжевство давно уж престали фактично себе присвайц шицки **Руиковци** (потомки Рурика), але лем найзначенітейши роди аж на конец победзели **московски князи**.

У граніцох поєдиних княжевских родах место скорейшого старшинства достава моц **первородство**; младши синове доставаю и надалей уділи, але обично барз мали.

У односу гу Татарам настало уж од конца XIII. столітія якешик полехчене. Да-кедишні дружини князів страцели свою важносц; дружинники князів постали богаташе, шляхта (бояре), котри ше як и скорей да-

лєли на висших и низших. Понеже пак князи ше немогли приключовац гу своїм паном, патрели зони радше да свою моц повекшаю у своїм панству. Давни **з'чи** (народни собраний) страцели свой значай и уступели место самовладней княжевской моци. Лем у Новгороду и його общинах (Пскову и Вятки) заховала ше старша автономна управа.

*** Василій II.** (1425—1462). По шмерци Василія I. наступел його син Василій II. Вон установел порядок наслідства держави на таки способ, же по шмерци князя цала держава переходзі на старшого сина. Попри того кед тедиши московски митрополит **Исидор** подпісал на **Флоренцким концилу** (1439) акт унії русской православней церкви зос западну (католіцку) церкву бул тот митрополит од Василія зруцени и вибрани нови митрополит **Йона**. Од теди митрополитове русски вообще були виберани а іх вибор лем являни до Цариграду.

Іван III. Великий. После Василія II. наступел його син Іван III. Вон припада дс найславнейших и найзнаменитших русских московских князів. Вон присоєдинел до московского княжевства Велики Новгород. Тверску, Вятску, Перемиску, Печорску и Югорскую жем (за Уральскими горами), а медзи татарскими ханами и іх союзником польским кральом Казимиром Ягайлонским знал пошац незгоду, так же вони почали войовац медзи собу. Користаючи зос того, **вон не лем раз на віше силебодзел Россію од татарского ярма**, але и примушел Татарох да плаца дань (порцію) **Москви**. Понеже велі русски князове видзели таку силу **Івана III**, котри ше першираз назвал **самодержцем**, (як на пр. княз Черниговски и Сиверски) добровольно прешли зос литовского княжества под царову руку. То ше очевидно не пачело литовскому князови **Александрови** и вон пошол зос войску на **Москву**, але прецерпел вельки пораз коло **Дорогобужа** (недалеко од Смоленска) року 1500.

У тим часу Турци завойовали Грецію а дзивка остатнього греческого цара, **Софія**, нашла убижище у Риме. Пана одал Софію за **Івана Великого**, сподзиваюци ше таким способом превесц русского цара и народ на латинску виру, но тото ше му неудало, бо Софія исто так ше тримала кріпко право-
Історія Русского народа

славней вири и помогала царови укріпляць і украшоваць державу при помоцы официрах, інженерах і учених людзах зес шыцких державах Еўропы. Русске царство росло зес силу и славу.

*

После Ивана III наступел **Васілій III Іванович** (од 1505 — 1533) Вон присоедзінел до московскага царства Псков, Рязань и одбил од Литви място Смоленск. Його син **Іван IV Грозны** (од 1533 — 1587) здобувал од Татарох Казанске, Кримске и Астраханське царства, так же московска русска держава розширила ше на юг аж до брегох Каспійскага мора а на восток аж до рікох Оби и Іртиша, бо тогу сибирску жем завойовал од татарских ханох *козак Ермак Тимофеевіч*. Іван Грозны працягнуў також вайны зес Полякамі и зес ливонскими немецкими рицарамі, бо сцел конечно розшириц свой царства аж по брэги *Балтійскага моря*, ке би могол розвіц торговлю зес Англію, але тото ше му не удало и тото діло докончел аж цар Петро Великі. Под конец свайго жывота Іван Грозны сильно ше борел зес русскими боярами, цо сцели, же би вон дзе-

лел свою власц зес німа, тата борба була барз кирвава и безпощадна а окрем виноватых погинули и велі нёвиновати людзі. Зато іпак прости народ вон бранел и страшно карал шыцких, хто увредзовал народ, зато го прости народ любел и еще дотераз бува же кед русски мужик (параст) идзе на суд або до уряду, дава у церкви служыц панихиду за цара Івана Грознага. Іван Грозны приял титулу *цара*.

8. Край династіі Владимира Великаго. Смутное время

После Івана Грознага наступел престол його миролюбиви син **Феодор I Іванович**. Вон бул остатні цар зес рода Руриковіцах бо умар бездітно а младшаго його брата Димітрыя забили. Феодор I бул окружэн зес боярами, котры му помогали у управлінню зес державу а найпознатши ё княз *Іван Шуйски*, потомок Руриковіцах, *Нікіта Романов* и *Борис Годунов*, чію шестру цар Феодор вжаль за жену. Времено Борис Годунов так запановал зес царом, же цар бул у Борисовых руках як бависко и баржей владал

4°

Борис Годунов як цар Феодор I. За време тей стварней владавінні Бориса Годунова була война зес Шведамі року 1590 и у тей войни Россія одняла од Шведох тоты краї, котры страцел Іван IV а то су: Ивангород, Копоре и часц Корелія (р. 1595). Року 1592 була Россія опустошена поновним упадком Татарох

У внукашней политики Борису Годунову помогали и бояре (нізви) и священство. Року 1589 пришол нашывиц Россію тэдышні цариградски патріярх *Еремія* и при тей прилиki Борис Годунов го нагварел да пошвець русскаго митрополита *Йова* за патріярха, зес тым русска православна церква постала зошыцким самостойна.

Попри шыцкому Борис Годунов мал и противниках велью особено у висших боярох котры обвіньовали його, же вон дал заби Димітрыя, брата цара Феодора I. А у тоті време року 1598 умар и цар Феодор I, котрый бул остатнім потомком династіі Руриковіца, а зес його шмерцу настали у Россіі борбы о царски трон.

По шмерци цара Феодора (1598) не бул законнаго нашлідніка за трон зес владакаго роду. За то требало вибераць новог

цара. Царевна Ірина и патріярх Йов предложели за цара **Бориса Годунова** котры стварно владал уж за време Феодора I и вон бул и выбраны 27 фебруара 1598 року. Чым ступел на царски престол заведол тарговны сношенія зес Австрію, Англію, Францію и другіма западнімі державамі. Же би свой народ цо баржей просвицел поволал до Россіі страночах а младих Руссох посыпал на запад студирац тамошній обставінні.

Гоч Борис Годунов добре управлял зес свою державу іпак не посцігнул ані у народа ані у шляхты (боярох) велькай любові. Народ го не любел прето же го сумнічел за убийство Димітрыя а шляхта го мержела за то, же постал царом зес шляхтецкого (боярскаго) роду и зато му завідаела. Попри тому настал року 1601—1604 велькі глад и колера а народ ше почал буніц. Дабоме же цар Борис сцел задавиц туту буну а пре вельку його жестокосц у давенюэтай буни народ го еще баржей замержел. За време таких смутных обставіннах виступел проців нього бувши монах по мену *Григорій Отрапев*, котры ше выдавал за забитога Димітрыя бо бул барз подобни забитому Димітрыю. Вон дostaл року

1604 помоц од польских магнатох (великашох) а войвода Мнишек дал му свою дзвінку Марину за жену. Позберац даскельо тисячи войска и выбрал ше року 1604 проців Москви. А понеже ше видавал за Димитрія названи є **Лжидимітрій I.**

Але у тим часу умар ненадано цар Борис Годунов (р. 1605) а державу свою охабел малолітньому синові **Феодорові II.** Под впливом народа, котри сцел **Лжидимітрія** войсководя **Басманов** прешол на страну **Лжидимітрія** и так Феодор II. бул забити а **Лжидимітрій I.** славел 20. юна 1605 уход до Москви.

Чим ступел на владу **Лжидимітрій I.** повиганял присталицах Бориса Годунова и запановал сам, але народ го омержел пре вельку наклоносц гу чужини а особено гу Польской. Особено кед до Москви пришла його жена зос вельку дружину Полякох народ ше побунел а на чоло везадовольних поставел ше княз **Василій Шуйський**, котри в ноци 16 мая 1606 зос своїма людьми нападнул на **Кремль** (у Москви) а **Лжидимітрій I.** дал забиц. Побунети народ после того выбрал на трон **Василія Шуйського** (1606—1610). Но

и зос нім народ не бул длуго задовольни прето бо ше не зал довально енергично бориц проців Полякох и їх агентах, котри бунали русски народ. У тей буви народа вжал учасц козак **Петр**, котри ше видавал за сина Феодора I. а затим и нови **Лжидимітрій II.** котрому помагал земледілец **Іван Болотніков** зос своїма присталицами. У тот час смутного времена и незлоги русского народа русска держава почала слабиц и хто зна до чого би дошло да синовец Василія Шуйського по мену **Скопин Шуйський** не спасол ситуацію. Вон побідзел **Болотнікова** и заробел го зос казаком **Петром**. Але затим нападнул го зос войску **Лжидимітрій II.** сам зос помоцу Полякох дошол не даліко од Москви до єдного валалу по мену **Тушин** и там ше зауставел (прето ше вола „Тушинскій вор“ значи „злодей“). Лжидимітрій дармо общеднул богати русски **манастир Троїцкій** (сиверно од Москви) бо го не могол завжац. Под такими обстоятельствами цар проволал року 1609 на помоц Шведох. Але

то була причина, же польски краль Сигізмунд III., котри аж до тераз тайно подпомагал **Лжидимітрія II.** („Тушинскога вора“) виступел явно як непріятель царя Василія Шуйського зос польську войску. **Скопин Шуйський** побідзел **Лжидимітрія II.**, але на вельку жалосц и нещесце царово на походу проців польского войска умар (у априлу 1610). Зос його шмерцу одступело щесце од цара, бо його брат **Димитрій Шуйський** будобіти у юнію 1610 од **Жолкіевскага** (полака) а краль Сигізмунд дал ше на поход проців Москви хотячи русскому народу уцискан за цара свійого сина **Владислава** Дума боярскя котра зруцела цара **Василія Шуйського** пристала да приме за цара Сигізмундового сина Владислава под тима умовіями: 1) Же ше вон будзе у управлінню зос державу ради зос „боярску думу“, 2) Же не будзе нікого карац без суда и 3) Найважнейше пак умові було, же **Владислав** будзе мущиц прейса на православіе але тото не було віполнестя.

У тог час випатрало же московска Россія будзе зошицким зединена зос Польську злітоту роботу погубел сам польски краль Сигізмунд. Вон, іменно, сцел сам цостац рус-

ским царом на место свійого сина **Владислава**. У тим бул забит и **Лжедимітрій II.** 13. децембра 1610 року а його шмерц дала цалей роботи нови образ. Народ русски почал ше буніц проців Полякох особено прето же польски краль Сигізмунд почал рушац русску православну виру. В чоло народного рушання поставел ше русски патріярх **Герман** и княз **Ляпунов** а гу войску князя Ляпунова присоєдинили ше и козацці донски. Народ у Москви ше бунел а Поляци прето запалели Москву, котра згорела окрем **Кремля**. **Ляпунов** обколел Полякох у Кремлю (марте 1611), але у його табору не було злоги. Ляпунов бул забити а вакшина русского войска ше розишла.

Же би нещесце русского народа було вакше обявела и Шведска Россія войну а у Пскову постал нови **Лжедимітрій III.** котри исто так помагал непріятельом русского народа. У тей риннительней хвилі (часу) Россія була зачувана возстаніем цалого русского народа. Одушевлене побужденіе за рушане було дате зос Троїцкого монастиря а на чоло того народного возстання поставел ше княз **Димітрій Мих. Пожарскій**.

Лжидимитрій III бул залапени у Пскову а **Пожарський** пришол у августу 1612 року пред Москву. Поляк **Ходкевич** бул побити а зос нїм и польска войска. Затим зволани бул общи собор а на нїм бул вибрани 21 феб. 1613 року за цара 16-рочни **Михайло Феодорович Романов**, син митрополита **Філарета**. (Од того часу владала династія Романових аж до убиства русского цара Николая II. Романова од руских комунистох после комунистичекой революціи у Россії).

По вибору нового цара дати були Россіи по длигих немирох и бурьох внукашніх заш условія за удачни розвой, але непорядки зос минулих літох длиго руцали цин на нове панство. На югозападу и далей не мировал **Лисовський** (Поляк) а у Астрахану пустошили жем козаци под **Заруцким**, на сиверовостоку козаци **Баловново**.

Преднє старанє младучкого цара було, же би вимоцованей жеми поврацел заш мир. Цар заключел мир зос Шведску и зос Поляками року 1618 и за то бул випущени зос польского ропства царов оцец **Філарет**, котри до своєї шмерци (\dagger 1633) бул ہредним помич-

ніком свого сина. Як и скорши русски владаре так и цар **Михайло Феодорович Романов** вредно примал страних наученякох да цо баржец унапредзі свой русски народ. Алє на югу русской держави не було длиго мира. Там ше бунели козаци (дніпрски и донски). Па и зос Польску пришло року 1632 заш до войны. У миру року 1634 Поляци признали Михайла Феодоровича Романова за цара. Взаїмни борби Козакох зос Татарами приведли року 1641 гу войны зос Турску. Теди козаци забрали и Азов.

За време влади **Михайла Феодоровича Романова** Россія ше одморела од главних ранох, котри достала зос длигими непорядками, але немала дотераз внутреней сили, же би могла зос еднакима крохаями поступовац (просвищовац ше) зос своїма сушедами. Єдини напредованя зробела Россія у Азii, дзе козаци завжали теди жеми аж гу рики **Лени**.

*

За таких оконносцох наступел царски престол **Михайлів** син **Алексей I**. (владал од 1645—76). За време його владавини вибухли заш нови непорядки. Цар принесол

даедни реформи, особено пак дал року 1648 составиц нови законик (**інложеніе**). Алє фришко вниманіе (позор) Россія було ображене гу удалосцом на югозападу Россії. Там польска шляхта барз прицискала русски народ и зато русски (украински) козаци побунали ше под козацким гетьманом **Богданом Хмельницким** процив Полякох а понеже тот покрет почал препадац Богдан Хмельницкій гледал помоц од цара Алексея, гу котрому ше народ обращал пре єдносц вири. Цар пристал и дал козаком полну автономію (да сами владаю) а потым козаци 8. януара 1654 пришагли русскому царови на покорносц. Зос тим почала война зос Польску у котрой пришли до рукам Россії заш **Полоцк, Могилев, Смоленск, Вільно, Ковно, Гродно** и т. д. Алє у тих часах погоршали ше обставини на **Україні**.

Богдан Хмельницкій, котри почал жаловац, же страцел свою неограничену власц почал робиц процив цара Алексея зос Поляками и Шведами. Часц казакох приставала гу Поляком и зато и медзи самима казаками настали незлоги и звади. Тото вихасновали Поляци (туту незлогу русского народа) и

почали заш войну процив Россії и русского народа и завжали одняти им недавно жеми од Россії. Алє на краю склонени бул мир у **Андрусову** (1667) у котрим ше цар одрекнул **Литви**, алє достал **Смоленск, Северск, Чернігов** и Україну на восток од рики Дніпра. Алє на Україні не завладал мир. Козаци котри гледали шлебоду бунели ше а прето же Україна була подзелена на два часци: на руску и на польскую Україну. Зато русски козаци на лівим брегу рики Дніпру приступели року 1668 на плани **Дорошенка**, гетьмана польской часци України, котри сцел соединіц под своїм панством цалу **Малу Россію**. Дорошенко прибегнул року 1668 за помоц од Турскей, котре почало войну. Русска Україна поддала ше заш царови, алє Турска котра заправо требала да помага Дорошенкови сцела завжац Україну за себе. Конца тих немирох цар **Алексей** ше уж недочекал. И донски козаци под **Стенком Разином** побунали ше и старгли до борби сельских людзох на цалим русским юго-востоку, алє буря тата покорена була року 1671.

*

По шмерци цара Алексея наступив на престол його найстарши син **Феодор II** (владал од 1676–82). За време його влади року 1684. було ушорене тзв. мало руски вопрос на пользу (хасен) Россії и цалого русского народа миром у **Багчесераю**, котрим восточна Україна и Запорожіе охажбене Россії. Понеже запановал мир медzi русским народом Россія ще могла шлебодно культурно розвиваць па прето и основана у Москви Славянско-греческо-латинска академія. Русскому народу бліжела ще щаслива будучносць и благосостояніе котре посцигнуте особено под царом Петром Великим.

9. Русски цар Петро Велики

По шмерци Феодора ступел на царски престол цар **Петро Велики**. Ступаючи на престол вон мал велики планы да претвори Россію на одну модерну державу. Перши його циль бул же би Россія отворел приступ гу морю. А понеже войовал зос Турку то себе вжак за задачу да завежне Чарне морйо. Року 1696 збудувал на Дону малу флоту (ладі) и запановал **Азов**. Велька була радосць у Рос-

сі зос того велького успіху цара Петра, вивойваного над пріятелями христіанства.

Же би цо баржей змодернізувал дотля досць заостати русски народ превжал року 1697 як член висланства велике кутешесце до Немецкой, Голандіи и Англіи и щади не интересовал за технически напредовання а особено поморства. Зос Англія приходил до Бейчу на двор цара Леополда I, але там привили узнемирюючи висти зос Россії и вон мушел ще враги назад. Понеже задавел побуна дедних бунтовникіх цар зос вельку вредносць почал заводиць у Россії шицко, що видзел и научел у западних народах.

Року 1699 докончена война зос Турками миром, у котрим Россія достала Азов и зес тим приступ гу морю. Але цар придавал всео векшу важносць **Балтицкому морю** и зато ступел до союзу зос Польську и Данську праці **Шведской держави**. Так почата року 1700 война цара Петра Великого праців **Шведох** котра у исторії позната под іменом: „**Северска война**“. Цар Петро Велики уладнул зос войску дораз до **Побалтія**, и опшиднул **Нарву**, але Карло XII. шведски краль, понеже скоро покорел Данську обрацел ще праців цара Петра

и заміс це першыраз побил. Але кед Карло XII. пошов проців польского краля Августа II цар Петро зобрал велико моцніше войско и побил Шведох при **Ерастферу** (у Лівонской) и **Гумелдорфу** (р. 1701 и 1702). Теди року 1703 цар Петро основав на устю рики **Неви** твердиню, котра була початок познейшого варошу котрий бул названи по його мену (**Петрограф**).

Але у дакотрих русских краіах вибили геміри проців царових новосцох, котри за водзел медzi русски народ. Побунели ще гвардія стрелци у Астрахану (1705) а року 1707 – донска козаки под **Булавіном**, але тоти бунты були покорени. А також и на русской Україні станул на чоло незадовольникох (козакох) **Мазепа**; вон із неверел русского царя и соединил ще зос теди найважшим непріятельством русского народа Карлом XII. шведским кральем праців цара Петра. Але указало ще же атаман **Мазепа**, издайник русского народа не мал зос собу щицке русске козачество, що вежшине козакох осталася вирна русскому царю. Карло XII. пришол року 1709 под **Полтаву**, але цар Петро Велики побил йо-

войско 8. юля 1709 року. Так зламал цар Петро и шведску моц з Россія постала єдна чеширські гелесілех. Шведски Краль Карло XII. сірхол до Турскай а там велико зос Францию, котра ще бала велькою моці Россії почала бунті Туркох праців Россії. И так в Турскій почала вайну праців цара Петра, котра ще звершила національве во русски народ, бо цар Петро страцел туту борбу и мушил ще одрекнуц **Азов**.

Року 1717 превжал цар Петро друге кутешесце на запад до Франції да пречути та-мошій обстоятельства. Од тамац привед зос собу до Россія велько учених людзох, котрия тр. бали просвіщиц русски народ. Вообще Россія за време його пановеня барз напредовала у шицких напрямках. За нього основано у Россія до 250 фабрики, збудовано велько каткали, водни и сухопутни драги. Заложено множестве розличных школах до котрих приводзел учізельюх зос чужини. Вообще цар Петро Велики поизнати є у русской исторії як великий реформатор а за його велики житлуги за русски народ русски сенат почасцел го зос позивом „**Великий**“. На іраю свій влади цар Петро Великий юдзел войну еще

зос Персію и завжал теди Дербенду (1722) и Баку (1723) и други краї.

10. Русска царица Екатерина II. Велика

По шмерци цара Петра Великого (умар 28. ян. 1725) наступела царски престол жена цара Петра Великого **Екатерина I**. Ей влада є заправо предлужене влади цара Петра. (владала од 1725—27) У мену царевни владал гроф **Меншиков**. Року 1726 приведзена гу животу **Академія Наук**, котру основаў цар Петра Великій, на Камчатку була віслана научна експедыція. Но **Екатерина I** владала лем два роки а под вліяннем **Меншикова** за свога наслідника установила внука цара Петра — **Петра Алексеевича**. Вон наступел по ей шмерци як Петр II у віку од 12 роках; но за време його панавання не дагодзела ше важнейша удалосць.

По його шмерци выбрана була на царски престол **Анна Івановна** котра водзела удачну войну зос Турками; а по ней наступел **Іван VI**. (1740—1741) за време их панавання запановали у Россіі барз немецкі вель-

можи а то виволагало вельке незадовольство у русской шляхти и русского духовенства.

Але царица **Елизавета Петровна** (1741—1761) котра наступела после Ивана VI. іншак зробела. Вона ше окружела зос саміма русскими людзмі а у их числе були і **браца Розумовски**, котры походзели зос простых козакох.

У тот час Шведи поновно нападлі на Россію, бо сцели одтаргнуц тоти жемі на брегах Балтійскага моря, цо завойовал цар Петр Великій. Але рускі войска побили Шведох. Царица **Елизавета** оженела сина сваій шестри Анны Петра зос немецкую принцесу Софію, котра од 14 го року свога живота жила у Россіі а при преходу на православіе приняла меню **Екатерина** и одредзела го своим наслідником. Но Петра III умар року 1762 а на престол вступела його жена **царица Екатерина**.

Пановала царица Екатерина II (1762—96) дружы ше достойно по бок часу панавання **Петра Великого**. Вона указала тельо толанта у управи зос державу, же справди заслужела названіе **Великая**. Засновала мно-
гочислені школы и зос тим допринела знатно

за просвіщеніе русского народа. Але не лем то, вона також знатно розширела граници Россіі зос не звичайно счастливіма войнами. И так пред шицким ступела до войни зос Турками, у котрой славни русски полководец **Румянцев** разбил двараз турецку армію, котра мала 150 тисячи людзох. Россія дostaла теди цали чарноморски брег с Кримом, а також и жемі медзи ріками Бугом и Днестром.

Не одлуга за тим ступела **Екатерина Великая** до войни зос Польську. Причини тей войни було вельо. Но ёдна од найважнейших була та же Поляци як давнейше так и тераэ, у Білай Россіі, у западнай часці Малай Россіі страшно угнетали русскую православну віру, зос силу одберали русски церкви и тримали у цми и нужди русски народ. Народ часто модлел помоц у русского правительства и зос туту цілю православни білорусски епіскоп **Юрій Конискій** пошол до Москви. Екатерина Великая опомінала Полякох, же би дали шлебоду русскому народу и русской віри у Польской, но кед то не помогло, соглашала ше вона на план прусского краля Фридриха II. за розобране Поль-

скей. И так три держави Прусска, Австрія и Россія роздзелі Польську медzi себе, першираз року 1772, другираз 1793 року, трецираз року 1795. Россія у тих дзеленьях дostaла **Бѣлую Русь**, правобережну Окраину, Волынь и Подолію так, же од того часу окрем Прикарпатскай Русі уж шицки русски жемі були позберані до ёдней держави. Окрем тих же мох Россія дostaла Литву и Курландію. Правда, затым Поляки пробовали востановіц свой кралевство и зробели повстане, але русске войско их побило под **Маціовицами** (1794), вжали в неволю их раненого полководца Костюшкa, а по кирявей штурми под начальством славного русского полководца Суворова, вжали Варшаву. Таку жалосну судьбу дочекала теди Польска, котра вороговала тельо роки зос Россію, котра ніцала русскую віру и народ а ёдного часу сцела и свогого цара поставиц за русского цара у Москви.

Но и за време Екатерини II. були нємири на югу Россіі. Там року 1773 козак **Пугачев** дзвигнул буну донских козакох и видавал ше за Петра III. Але и туту побуну царица задавела. Затим була укинута из запорожска січ, котру обновела **Анна Івановна**, бо после міра

зос Турску у Кучук-кайнарджи (1774) не була потребна веций одбрана южних русских жемох од турских нападох.

11. Русски цар Павел I (1796—1801).

По шмерци Екатерини Беликей запановал ей єдини син зос малженства зос Петром III. **Павло I.** Вон почал уводзиц вельки реформи у Россії. Понеже нелюбел свою мацер одстранел зос царского двора ей помочнікох. Охабел войну зос Персію и сцел водзиц политику мира. Але обстоятельства на западу Европи були таки, же ше и сам Павло I. мушел умишац до ніх. Зато одпослал на запад два войска под *Корсаковим* и *Суворовим*. (У того време вибухла француска революція). Русски войска преславели ше теди зос необичну храбросцу и витревалосцу у борби зос Наполеоном (особито у Ішвайцарской), але наслідки их ділох були унічтожени пре незлоги вождох зос Австріяками и пре безобрзирносц Англійцох. Зато цар сцел ше соединиц зос Наполеоном Бонапартом, же би ведно зніщели англійське панство у Індії. Цар приключел теди *Закавказіе* и *Грузію* гу Россії.

Також рихтал же заключи союз зос Пруссію проив Англії, але скоро по тим бул забити в ноци 24. априла 1801. року од завереницох.

12. Руски цар Александр I. (1801—1825)

За време цара Александра I. Россія воювала зос Турску и достала Бессарабію аж по ріку *Прут*, а од Шведской одняла часц Финской. Затим цар Александр воювал и зос *Наполеоном* *Бонапартом*, котри поставши француским царом, понеже покорел скоро шицки держави Европи, пошол зос войсками шицких тих державох проив Россії. У кирявей битки под селом *Бородино*, побуда не одлучела ше ані на єдну страну и Наполеон пошол на *Москву*. Русски войска одступели аж поза *Москву*, а кед Наполеон ступел до престолници русской держави, русски людзе котри не сцекли зос русским войском подпалели место (варош) на шицких странех. *Москва* згорела а войско Наполеоново ге лем же немало дзе пребивац, но и немало цо єсц. Видячи, же наступа тварда русска жима, Наполеон решел ше вратиц, але виг-

ладнуне войско, непривикнуте на русски мрази, почало гинуц цалима тисячами, а цо не погинули од гладу и мразу, то побили русски войска. На таки способ погибла скоро шицка армія Наполеонова, до числяла на 600 тисячи людзох. Так була Россія ошлебодзена од наєзи Наполеона.

13. Цар Николай I. (1825—1855)

Цар Николай I. здобул од Персія Ериванске и Нахичеванске ханство, т. е. часть Кавказа. Року 1831. Поляки пробовали востановиц свойо кралевство и дзвигли революцію проив Россії, але русски генерали *Дубич* и *Паскевич* побили польских повсташох. Кед ше Мадяре року 1849 побунели проив Австрії, цар Николай I. пришол з русскими войсками на помоц австрійскому царови. Але Австрія ше указала о даскельо вока невдзечна русскому царови за тугоу помоц, бо кед Россія о даскельо роки ступела до войни зос Турску, Австрія встала на страну союзниках Гурской т. е. Францускай и Англії. Зос таку невдзечносцу зачудовала Австрія цэли тодыні културни швет.

14. Цар Александр II. Освободитель (1855—1881).

Вон ше преславел зос тим, же скасовал (укинуул) панщину и запровадзел нови порядки у школах, у войски, у суду и у шицких других урядох. За чього Поляки зробели поново повстане року 1863 и гоч вони доставали помоц од галицких Полякох ипак тото повстане ше не удало. За цара Александра II. закончела ше також война зос горскими кавказскими племенами, котра зос переривами траяла бз роки и од 1864-го року шицок Кавказ аж по границу Персія припаднул Россії. Но и на другой страни Каспійскаго Моря Россія завойочала у тим часу часц Туркестана, именно Коханске и Бухарске ханство и ханствв Хиву, т. е. шицку жем на восток од Каспийскаго моря и Аральскаго озера по за озеро Балхаш аж до Кятайской границы. Окрем того заняла Россія так названі Примурски Край (жеми на брегу рики Амура) аж до Японскаго моря, дзе було засноване место (варош) Владивосток.

У тим часу Румунія а також Болгарія и Сербія ведно зос Босі, и Херцеговину на-

ходзела ше под власцу Туркох, котри страшно угнетали обидва тоти славянски народы, котри нам таки бліски и по вири и по языку. Цар Александр II. решел ше же вишлебодзи Болгарох и Сербох с под турецкого ярма и завойовал року 1877 зос Турску. И гоч Турком помогала и Англія и Австрія, руски войска под начальством славных генералох Скобелева, Радецкого и Гурко забрали велью турецких твердиньох (як Горні Дубняк, Пелиш, Плевну) и побили войска турецкого султана (под Шипку). так, же Турска мушёла дац шлебоду Болгарскей и Сербіи. Цар Александр II. заношел ше зос гадку же запровадзи у русской держави конституцію (устав) зос парламентом, але тото ше еще ані теди не сполнело, бо року 1881 го забили революционере, медзи котрима було велью и Полякох.

15. Цар Александр III. Миротворец (1881—1894) и цар Николай II.

Понеже ше старал отримац мир зос шицкими державами и укрипциц своюю державу названи є „Миротворец“. За время його панована колонизирала ше середня Азія и Си-

бирія, вибудована черноморска флота (ладі) и вибудовано велью железні драги, медзи котрима и велька железні драга од Каспійскогоморя до Самарканду, т. е. през стредню Азію до граніцох Индіи а започато будоване величній сибирскій железній драги од Москви до Владивостока, котра ше цагне на 18 тисячи километри.

Його наслідніком бул цар Николай II., котри ступел на престол 1894 року и пановал до руской комунистическій революції, котра вибухла 1917 року. Цар Николай робел с почетку свогого панована велью за розвитіе русской торговлі, але тота його робота була прервана зос войну зос Японію, проців Россії побунела ю Англія. Японци нападли в ноци на русску военну флоту у Порт Артуру и упрепасцели велью русских корабльох. На суху генерал Куропаткін, гоч зос Россії европейской до бойцового места було 10 тисячи километри, успел собрац достаточно войска и витримал два кирвави битки при Ляону и Мукдену, але русска твердиня Порт Артур, недобудована, мушела ше поддац а также и друга флота прецерпела по-гром под Цусімом. Зато оставала еще надія

на сухопутну армію. И справда генерал Ли-невій зобрал до цюла миліона войска (медзитим Японци мали $\frac{3}{4}$ миліона людох) и уж ше рихтал до новей битки, але теди Англія и Америка почали обидва страни нагваряц за згоду. Зато бул заключени мир у Портсмуту у Америки и Россія одступела Японії половину острова Сахалина и юну частц Манджуруї. По фришко затим вибухла у Россії революція. Же би народ умирел цар Николай оглашел конституцію (устав), то значи запровадзел таки державны порядок, же о шицких важних правох держави ма решавац не вон сам, але ведно зос посланіками од народа т. е. зос парламентом, котри ше у Россії называл. **Государственная Дума.**

У тым наступела и велька шветова война, котра ше зорвала после убиства австро-венгерского престолонаследника Фердинанда у Сараеву (на Відовдан 1914 р.). Горда Австро-Венгрія объяла войну Сербіи думаюци, же ю за мешац унічтожи. Але браца нашо Сербіи обращали нашо погляди на Москву, на русского цара Николая надзаюци ше помоци од матушки всего Славянства Россії. И ей очекованя ше сполкнілі. Кед Австро-Венгрія по-

слала Малей Сербіи обяву войни, по нарсыдзеню цара Николая II послата до Београду слідуюца депеша: „Ми зос зами“. Неописане гашеле настало тэи у Малей Сербіи, кед при послата тата депеша. Серпски народ зос векшу надю патрел до своей будучносцы. А за тоту поноц серпски народ може подзвековац лем цгу Николайові II.

Война од страни русского войска була водзена зос промеилівим іщесцом. Але русски войска сигурно би вивойовали победу не лем русского оружія, але и оружія целого Славянства, котре ше векшином находзело под Австро-Венгрію, да не вибухла у самей Россії большевичка (комунистичка) революція 1917 року, котру подзвигли у главним кайдзеяки а особено германски и жидовски агенты. Зато Россія була принуждена, да склопи зос Немецку мир у Брест-Літоўску 2 марта 1918. Бул то мир страховито чходліви за русски народ, котри склопели большевики. А еще векши злочин поробели теди, кед русского цара Николая, таго защитника Россії и Славянства забили 1913 року. Так скончел свой багобойны и полны жертвах за Славянство живот русски цар Николай II., а за

свойо заслуги за Славянство за котре и живот свой жертвовал преглашени с за Цара-Мученика.

Тераз по воини владаю в Россії большевики (комунисти) а докля тата их влада будзе трајц нам неизвесно. Но ипак ми щиро вериме у тата, же престане раз касаплене русскаго народа. Ми вериме, же после шицких нещесцах, котри Матушка наша Россія премжала приду лепши часи за ю. Ми вериме твардо у то же наша матушка Россія витаргне ше зос пазурах интернаціонализма и же у ней заш на нашу вельку радосц запаную русски людзе. Но зато треба часу и ми церпевліво на то чекаме. Ми вериме, же возродится Русь и же воскреснет Россія, але Россія велько моцнейша, велько славнейша як цэ була од свойого початку, од заснованя першай русской державы од Рюрика, через св. Владимира па до нешкайших часох. Прежила Россія уж велько нещесца, але вишила зос ніх побидносно и више моцнейша. Так будзе и тераз а ми у то твардо вериме. Ніяки враги и супостати негодын унічтожиц Россію и русски народ. Ми чекаме тот момент, кеди Россія прикузи гу себе шицки

вѣтви русского народа и постане заси „великан славянскій“ на страх врагам и на радосц нашу. У тей надїї жіeme и догод з нас и єдного фалатка трає за тот идеал ше бориц будземе, за тот идеал кед треба будзе и живот свой положиме.

II.

16. Исторія Русскаго народа у Буковине

Ми до тераз писали лем о русским народу, котри ше находзел ше под правленiem бувшай, предвойновой Россії. Но таки исти русски народ як у Россіи жіе и у Буковине, котра после світовой войны по международных догваркох подпадла под Румунію. Зато потребно нам знац дацо и о тей часци русского народа як и русских у Галичине и Подкарпатской Русі, котри ведно чекаю хвилю народного ошлебодзвеня и уединеня до єдней русской неделимей держави — Россіи.

Русска Буковина, скорей як припадла под Румунію находзела ше пред войну под Австрію а пред присоединенем гу Австріи принадлежала до Молдавіи. Еще пред тим

принадлежала русска Буковина до Галичини а еще пред тим принадлежала до Русской державы. Пред постоіньем Русской державы принадгала Русска Буковина гу Хорватской державы.

Теди кед Русски народ у Буковине принадал гу Хорватской державы нападали на юного вшелячи дзви народи. Русски народ у Буковине спасол теди од тих дзвивих народох тогдасіні правитель велькой Русской державы велики княз Владимир, котри у часу од 981 до 963 року завжал и присоединел Хорватску землю и други русски жемигу свойой Русской державы, и назвал их єдним меном Чорноземль Русь. Теди до Червоней Руси принадлажала и Буковина.

Под властю Россії Червонная Русь находзела ше приблізительно до 1140 року, кеди ше оддзелена од Россії и роздзелена на уділи. (Ми уж писали о тим у 5. oddilu под насловием: „Время уділних княжествах“). Галичина ведно зос Буковину составляла теди особне княжество под названием Галическое Княжество. У состоянію Галического Княжества Буковина осталася до шмерци галическо-русскоаго князя Юрія II. Андреевича

(до 1336-го року), котри ўз охабел за собу ані єдного погонка. Зато року 1340 Поляки забрали Галичину под свою власц, але понеже теди находзело ше у Буковине силне татарске войско то Поляки не имели завжац и Буковину и так іона осталася оддзелена од того часу од Галичини.

Неодлуга по тим року 1345 угорски краль Людовік I. победзел Татарох а за помагане у тих борбох дал Румуном не населени места у Буковине также 1352 року приселела єдна мала часц Румунох зос Мармарошского края до Буковини. Тедиши воевода Богдан Драгаш, прийшовши до Буковини соединел Русских и Румунох и постал буковинским князем. Зос кінець свойого народа завойовал вон сусідчи краі Молдавію, соединел ю з Буковину и изгнал свою державу по буковинской рікі Молдаси — Землею Молдавскою. То ше стало 1359 року. Под власцу молдавских князех находзела ше Буковина аж до 1769 року дзе народ русски жил сложно и у любови зос румунским народом у главним богослужбенім и державным языком у Молдавіи.

Року 1768 русска царица Катарина II. Исторія Русскаго народа

Велика обявела Турція войну. Руски войска теди под начальством генерала графа Петра А. Румянцева заняли теди и Буковину. (Читай oddil 10 „Русска царица Екатерина II. Велика“). Руски войска затримали ше теди у Буковини до конца 1774, дакле пейц роки, але кед Турція заплацела русской царици Екатерини II. видатки на войну бул заключени медзи Россію и Турцію мир истого року (1774). Теди русски войска напущели Буковину.

Але у тим австрійски цар Йосиф II. (син Марії Терезії) дал приказ за австрійски войска завежню Буковину под начальством австрійского генерала барона Габриела фон Сплени. И так дзекуюци храбросци русского войска, котре ше после помиреня зос Турцію поцагло завжала Буковину Австрія (1774 року) а Россія сцела теди жиц у приятельству зос Австрію и зато ше не бунела процив того а року 1775 и сама Турція признала право Австрії на русску Буковину.

Народ руски у Буковини бул теди православній вири. Над нім теди управлял генерал барон Габріел фон Сплени а од 1778 генерал барон Карл фон Енценберг. Но Австрія року 1786 присоединела Буковину гу Галичини.

личини як звичайни округ *a при Галичини Буковина осталася до 1849 року*, кеди була oddzelena и достала од Австріи свою самостояльносц под названієм — *воєводство Буковина*. Року 1861 Буковина достала, ведно зос другима краями Австріи, ёй властни краєви сейм. И так подпадала русска Буковина под Австрію до велькай шветовей войны а по войни подпадла под Румунію. Тераз руским людзом у Румунії ше подло ведзе, бо Румуні завераю русски школи и запровадзаю румунски. Но придзе час, кеди и тот наш мали русски край ошлебодзи ше од цудзого ярма и соедині ше ведно зос другима русскими краями до єднай велькай и моцней русской держави — *Россії*.

III.

17. Исторія русского народа у Галичині

Исти таки русски народ як у Россіи и Буковини жіє и у русской Галичини. Зато треба да уловнаме исторію и тей часци русского народа, котра була також под рижними обстоятельствами одтаргнута од матушки нашей — *Россії*.

Галичина принадлежи терараз (по войни) гу Польской держави. Пред войну принадлежала гу Австріи од 1772 року. Пред тим, и то од 1340-го до 1772-го русска Галичина принадлежала гу Польской держави. Еще раньше, и то од 1123-го до 1340-го року Галичина разом (ведно) зос Буковину и другима сусідними русскими землями составляла самостоятельну, независиму русску державу с титулом (названієм) *Галическое княжество* а потом, и то од 1255 року — *Галическо королевство*. Еще раньше и то од около 981-го до около 1170-го року Галичина принадлежала до Россіи и називала ше разом зос присоединеніма гу ней сусідними русскими краями — *Червонная Русь*. Еще скорей Галичина и сусідні краи принадлежали до та називаемой *Хорватской держави*.

Тедишия *Хорватска держава* була же барз богата але понеже ше народ русски у ней барз розмножел розсельовал ше на шиці штири страни швета, залапівал віше нови і нови краи и так ше розмножел же нешк забера $\frac{1}{6}$ жемох цалого жемского шара. Та пришло и до заснованя першої *Русской держави* (Рюрик, Синеус, Трувор) 862-го року

(Читай oddil 2.: „Од заснованя першої русской держави до св. Владимира“).

Но зос *Хорватску державу* 889 року запановали Мадяре, затим *Печенези*, Кумани а наконец Германі. Но од тих дзивих народох спасол тедишию Хорватію тедишиї правитель *Русской державы* княз *Владимир Великий або Святый*, присоединел ю гу своей *Русской держави* як особни русски край, давши му название *Червонная Русь*. То ше стало у часу од 981-го до 993 го року. Подчас принадлежаня Червонной Руси до Россіи, у Червоннай Руси була уведзена и розширена христіянска вира (св. Владимир 988 року), котра пріята зос востоку од Грекох и зато ше вола греческа христіянска віра (по старославянски пак: *православна*).

Под властю *Русской державы* або *России* Червонная Русь осталася до 1123-го року. У тим року Червонная Русь oddzelila ше од Россіи и роздзелела ше на даскељо часци, на чоле котрих стали особни русски князи. (Читай oddil 5.: „Время уділних княжеств“).

Но пре посторонни звади медзи тима князами запановал зос тима краями старши син Перемишльского княза Володара Ростисла-

вича, Владімірко Володаревич около 1140 року, соєдиніл их до єдного величого княжества, назвавши го (по місту Галичу) — Галическим княжеством. (Ту припадала теди и Буковина).

После князя Владімірка (пановал до 1152 року) над Галическим княжествомправлял його син Ярослав Осмомисл. (Читай oddil 6).

После шмерци князя Ярослава Осмомисла настала велика незгода медzi синами Ярослава. Ту незгоду заустановив князь Роман Мстиславич, бо соєдиніл Галическе княжество зос своїм Волинським княжеством и вельо других сусидних русских крайох аж по за старорусске место Кіев. Владал до 1205 року кеди умар у битки зос Поляками под местом Завихостом (над ріку Вислу) а после його шмерци Галическе княжество подиадло за кратки час под власц Полякох и Мадярох бо на галическо-руски престол бул поставени пейцрочни мадярски королевич Коломан, котрого оженели зос трирочну дзвінку польского краля Лешка Силомею.

Но понеже Мадяре и Поляци угнетали галическо-руски народ, поволани бул на помоц зос места Новгорода (у Россії) руски

князь Мстислав Удалий, котри побил зос своїм храбрим войском силне польско-мадярске войско (блізко места Галича) а народ галическо-руски выбрал го за свойого княза. То же стало у 1219 року.

У тёдишніх часох нападли на руски народ Татаре. Же би їх унічтожел, князь Мстислав Удалий соєдиніл ше зос Волинським князем Данилом Романовичом, но им не вдало победзиц Татарох. Аж року 1224, кел Русь була страшно опустошена. Татаре же врацели сами до Азії. Року 1228 умар Галический князь Мстислав Удалий а на його место пришол князь Данило Романович. (Читай oddil 7.)

Ставши и Галическим князем Данило Романович сильно увеличал свою Галическо-Волинську державу, присоєдінул гу ней также Кіевску землю и назначал свойого храброго воєводу Димитрія намістником у Кіеву. Галическо-Волинсько-Кіевска держава була того часу найвекша держава у Європи.

Князь Данило Романович подзвигнул барз свою державу. Около 1241 року вон синовал место Львов (по мену його старшого сина Льва). Року 1255 князь Данило пріял титулу

„Краль“. Од того часу Галическая Русь носила названіе Королевство.

После шмерци Данила Романовича (+1264) Галическо-Волинська держава була розделена на його двох синох: Льва, котри достал краи зос местами Перемишлем и Львовом, Шварну котри достал Галич и Холм, а його брат Василько достал место Владімір Волинськи.

Но понеже року 1270 умар младши син Данило Романовича, Шварно, Галическо-Холмску Русь завжал князь Лев Данилович. Таким способом князь Лев Данилович стал ше 1270 року правителем шицкей Галической а также и Буковинской и Угорской (тепер Подкарпатской) Руси. Року 1271 умар и князь Василько і теди князь Лев Данилович стал ше верховним князем у Галическо-Волинській Русі.

Князь Лев Данилович бул барз розумни и храбри чловек. Водзел войни зос Татарами, Литовцами и Поляками. Же би еще баржей укрипел свою державу оженел свойого єдиного сина Юрія зос дочку Московско-Сузальского великого княза и таким способом ступел до связи и союзу зос силну великорусску або Московску державу. Владал од року 1264 до 1301 даکле 37 роки.

После шмерци князя Льва Даниловича на княжевскій Галический престол ступел його єдини син Юрій Львович (року 1301). Вон присоєдиніл гу своїй жеми и волиньско-русску жем, пріял титулу „Краля“, коруновал ше зос кралевску коруну и назвал ше Юрій I, Король всієї Малої Руси.

Юрій I. ступел до союзу зос тёдишнім польским князем Болеславом Мазовецким, удавши свою дочку Марію за його сина Тройдена Болеславича. Но од того союзу не вишло ніч доброго бо Поляци од того часу почали угнетац русску православну віру и русски народ у Галичини. У тим часу нападнул на Волинську Русь Литовски велики князь Гедимин а понеже Юрій I. немал довольно войски, бул победзен и забити у битки под местом Владіміром Волинським року 1315. За време його пановгня бул пошвецени за Галическо-русского православного Митрополита од Цариградского православного патріярха монах Петро, котри до своїй шмерци 1326 року жил у Москви.

После шмерци краля Юрія I. його двоме синове сцели ше ошвециц Литовцом за шмерціх оца Юрія I. и вигнац их зос Волиньской

Руси. Зато направели споразум зос Кіевско-руским князом, але кед ше им неудало да Литовцох виженю галическо-руски княз *Андрей Юрьевич* заключел мир зос Литовским великим князом *Гедимином* и оженел свойого сина *Юрія* зос дзвіку княза Гедимина, а свою дочку *Бушу* одал за Гедиминового сына *Любarta*. Княз *Андрей Юрьевич* умар року 1324 а после його шмерци стал ше Галическо-руским правительем його єдини син *Юрій Андреевич*. Вон бул спокойного и добrego карактера, жил у пріятельству зос сущедними державама и зато русскому народу у Галичини и Буковини було теди добре. Но княз *Юрій II.* умар року 1336 и неохабел за собу ані єдиного потомка. И так зес шмерцу княза *Юрія II.* Галическо-руска держава остала зошицким без князя або правителя.

Понеже Галическо-руски престол остал без наслідника то галическо-руски народ зос своїма духовними и боярами року 1337 вибрали за Галическо-руского княза *Болеслава Тройденовича*, сина дочки княза *Юрія I.* и княгинї *Марії Юрьевни*, под условієм, же будзе защищац русску православну віру и русски язик, русске писмо и русски народни

обичаї. *Болеслав Тройденович* гоч того обігол бо пришагнул на св. Евангелію, ипак почал преганяц русску православну віру и язик и зато бул од русского народа отровани на Благовіщеніе року 1340.

Кед то польски краль *Казимір III.* чул, же галическо-руски народ умертвел княза *Болеслава Тройденовича*, зобрал вельке войско и пошол против Галическо-руской престолници *Львова*. *Львовяне* гоч ше як борели против *Казиміра*, мушели ше подац. *Казимір* вошол до *Львова* и преглашел ше за правителя Галической Руси, обедаюци же будзе храніц русску православну віру. Але и *Казимір* не отримал слово, бо галическо-руски православни народ утрацел теди сьою наймилши и найсвятійши сокровища.

Двацет роки после завойованя Галической Руси Поляками и то 1321-го року Литовци завойовали тути часц Руси, дзе лежали места *Кіев*, *Чернігов* итд. Тедя и Литовци пріяли православну русску віру и русски язик. Кед умерал литовски княз *Ольгерд* (1377 р.) охабел свой престол своіому синови *Ягеллови* котри бул исто с початку православней віри але кед ше оженел (1386 року) зос поль-

ску краліцу *Ядвигу* пріял римо-католическу віру по ей нагвареню. Теди *Ягелло* постал и польским кральом. Понеже пак теди и Галичина припадала под Польsku то и Галическа Русь пришла под правленіе литовского великого княза и польского краля *Ягелла*. Же би еще баржай задоволем свою польскую жену, краль *Ягелло* присиловал своих русских православних боярох да приму латинску або римо-католическу віру. Же би пак и свой русски народ прицагнул до латинской або римо-католической віри, краль *Ягелло* почал уводзиц *унію* т. е. соєдиненіе зос латинску або римо-католическу церкву. Наконец же би и свою русску землю зошицким розличел ој остатней, великой Руси, краль *Ягелло* назвал южну часц своей русской земли — *Малороссією* або *Украиною*, т. е. крайною землею Польскея. Так бул роздзелены русски народ не лем вірски але и народно. А хто ше процивел теди же не прейдзе на *унію* тот бул преслідовани и карани зос розличними и найстрашнейшими карами. Так постала у Галичини неволя русского народа. *уніачене* и *польчене* русского народа у Галичини предложене було и од наслідниках краля *Ягелла*

до присоєдиненя Галичини под австрійску власц року 1772. Така иста судьба посцигли и Угорску Русь (тераз Поткарпатску), на которую управляли то Поляки, то Немци, т Мадири. Лем Буковина остала теди на мир од *унічения* и *польченя*. У *уніаченю* русског народа у тедиших часох прославел ше осо бено русски владика вітебски *Йосафат Кунцевич*, котри розказал да ше православни русски церкви у Вітебску запечатаю, зос ти так розгнівал православни русски народ, ж то русски народ забил зос секиру и руцел г до ріки *Двини* а за тото издайство русског народа папа *Піє IX.* (1867) преглашел го з святого. Було то дакле смутное время за русски народ и русску православну віру у руки жемох котри потпадли под Польску.

Як сом гварел, Галическа Русь подпада року 1772 под Австрію за пановане *Марії Терезії* и польского краля *Станіслава Августа*. Исто так подпадла теди под Австрію и Галическо-володимірска Русь а цар *Йосиф II.* син *Марії Терезії* дал им титулу *Галичина* и *Володимірія*. (*Galizien und Lodomerien*), но после даякого часу Володимірія потпадла под Россію также лем Галичина остал под Австрію.

Року 1780 после шмерци цариці Марії Терезії запановал зос русску Галичину цар Йосиф II. Теди уж і Буковина припадла под Австрію і то од 1775 року. Вон патентом (распоряженім) од 5 мая 1782-го року скасував неповільничне подданство русских хліборобох-мужикох котре у Галичині заведли польски панове и польски ксендзи (католіцки попове) также од того часу галическо-руssки хлібороби не мушели веций робиц паном панщину по пейц, шейсц и даже седам дні у тижню. Другим патентом од року 1786 цар Йосиф II. укінув велі мужицки порці, котрише волали *даремщина*. Патентом од 1787 року могли уж мужики куповац и жем як своє власништво. Дошлебодзене було теди и кнішки печатац на русским языку а року 1784 було основане у Львове и всеучилище (універзитет або найвисша школа) и заведол там русски преподовательни язык но Поляки насикро скасували там русски язык и заведли польски и латински. И так зос Галичину до шветовей войны управляли австрійски царове як: Леопольд II. (1790—1792) затим Франц I. (1792—1835) затим цар Фердинанд I. (1835—1848). За време його пановання у

Галичини основане русске народно Общество котре мало шириц просвіту медзі простим русским народом а основали го студенти русской духовней семинарії: Маркіан Шашкевич, Яков Головацкій, Николай Устянович и Иван Вагилевич. Року 1837 того Общество издало прекрасну русску народну кнішку под названием: „Дніпровська Русалка“. Року 1848 цар Фердинанд I. дал своим народом розлична права або так називаему *конституцію* та и русски народ достал своє политическо право.

После Фердинанда I. пановал зос Галичину Франц Йосиф I. за време котрог року 1848 побунели ше у Австрії Мадяре, Немци и Италіяне. Теди Франц Йосифович I. помогол у борбі против бунтовнікох тогдишні русски цар Николай I. зос своїма храбрими русскими войсками под начальством генерала графа Ивана Феодоровича Паскевича. Теди генерал Хорват Йосиф Елачич усмирел німецких бунтовнікох а Чех генерал Йосиф Радецький италійских бунтовнікох.

Галичина осталася под Австрію до войны по международних догваркох припадла под Польську державу, дзе ше и нешка находзі. Галичина чисто русски край а понеже По-

ляки барэ преганяю и поляча русски народ то народ барэ там незадовольни и чека свой ошлебодзене и уединене до єдней русской державы. Дај Боже да ше то так цо скорей стане!

18. Исторія русского народа на Подкарпатской Руси (на Горніци)

Исти таки русски народ як у Россії, Буковини и Галичини жіє и на Подкарпатской Руси (або Горніци). Зос Горніци приселєли ту до Бачкей и нашо праділове, та за то исторія русского народа на Подкарпатю нам тим блізша, бо нам югославянским Русинам там корень, бо з одтамац походзиме.

У терашніх часох, по войни, Подкарпатская Русь принадлежи до славянской державы Чехословакії. Пред войну припадала гу Мадярской а до присоединенія гу Мадярской составляла Подкарпатская Русь разом зос Галичину, Буковину и другима сусідними рускими землями єдину державу, котра ше называла *Червонная Русь*.

Основателем *Червонной Руси* бул, як ми то уж напомнули, славни русски князь

Владимір, тот істи котри управлял над *Рускою державу* од 980—1015 року, котри 988 року принял христіанскую віру и покресцел русски народ.

Под властю русских князех *Червонная Русь* находзела ше приблизительно до 1140-го року. Около 1140 року *Червонная Русь* отдала ше од Россії и постала самостоятельна, независима держава зос особним князем на челе и зос названіем *Галическое княжество*. Галическое княжество существовало (тиргало) 200 роки и то до 1340 а у тим року (як ми то уж скавали) припадло под власц Полякох. А Подкарпатская Русь еще раніше теди пришла под власц *Мадярох* и була под ню до по войни, до приключенія гу Чехословакії.

У тот час, кед Мадяре пришли зос Азіи и завойовали Угрю и основали свою Угарскую державу Подкарпатская Русь находзела ше под власцу Русской держави або Россії, и то русского княза Владимира. Нам'естником (заступником) русского княза Владимира бул у Подкарпатской Руси княз *Лаборец*. Престолница князя Лаборца було подкарпатско-руssкое место *Ужгород*.

Подкарпатску Русь Мадяре теди нье рушили, и то перше из вдячности, же русски княз *Святополк I.* дошлебодzel им шлебодно прейсц зос Азіи през Русску державу попри места *Kieva* и даже дал им русских проеоднікох, котри их одведли аж за гори Карпати на туту страну две лежи Мадярска (Угрія), а друге прето, бо ше бали од велькай и силней Рускей держави. Мадярски краль *Стефан*, котри владал од 997 до 1038 року и под управліньом котрого Мадяре приняли христіянську віру, жил у найвекшим пріятельству зос тогдишнім русским князом *Владиміром*, под правленіем котрого, як уж сказано, и русски народ пріял христіянську православну віру. А мадярски краль *Андрей I.*, котри владал од 1046 до 1061 року оженевел ше и зос дзвіку наслідника русского княза Владимира, великого княза Ярослава I. або Мудрого. Аж мадярски краль *Коломан* пробовал року 1099 завойовац Подкарпатску Русь и сусідну Перемишльску Русь, но Перемишльскій русскій княз *Володаръ Ростиславич* побил го до ногох и прогнал далеко за Карпати.

Цо же була при таких обстоятельствах причина же Подкарпатская Русь подпадла

под власц Мадярох? Тото исте, цо було около року 1140 причина одзеленя *Червоннїй Русї* од велькай *Русской держави* и основаня особней русской держави с названіем *Галическе* або *Галицкє княжество*, то єст *несогласіе, спор и роздор* медзи русскими князами. Червонно- и Галическо-русски князи зачали разом жиц у несогласію, спору и роздору зос другима русскими князами а наконец почали цо веци и тримац страну мадярским кральом. До тих спорох умишали ше и русски вельки князи Россіи а вельки княз *Ізяслав II. Мстиславич*, котри владал од 1146—1154 року соединевел ше даже в 1149 року зос тогдишнім мадярским кральом *Гейзом II.-им*, до воини зос Галическо-русским князом *Володимірком, Володаревичом*. Як наслідок того а и прето, же през гори Карпати чешко було Галическо русским князем управляц зос Подкарпатску Русю; вони махнули наконьец з руку на тот уголок русской жеми и так *Подкарпатская Русь постала власносц мадярских кральох*.

То було на концу дванацтого столітія. Теди именно у сусідним Галическо-русским княжеству була велька неслога медзи синами

княза *Ярослава Владимировича Осмомисла*, котри умар 1187 року.

Теди, кед Подкарпатска Русь пришла под власц Мадярох подкарпатско-русски народ исповідовал уж христіянско-православну віру. Православна віра тримала ше медзи русским народом на Подкарпатской Руси бара твардо, бо подкарпатско-русски народ бул барз побожни и горячо любел своюю православну віру и церкву, у котрой вон чул службу Божу и молитву на своїм родним русским языку, а не на цудзим и мертвим латинским языку, як то було у Мадярох, Неміцах и других нерусских народах. Зато Подкарпатска Русь була богата зос прекрасніма церквами и манастирами, котри будовали на славу Божу цали подкарпатско-русски громади и богати русски особи.

Особливо вельо православних церквох и манастирох основал и обогацел русски княз *Теодор Коріятович*, котри бул сином владетеля Подольской землі княза *Константина Коріята* и котри ше року 1339 преселел зос веліма Подолянами до Подкарпатской Руси.

Року 1360 княз *Теодор Коріятович* основал недальеко од места Мукачева и то на

так званей *Чернечої Гори* православни монаси. Зос того монастира вишли перши подкарпатско-русски православни епископи и як наслідок того *Подкарпатская Русь* постала у церковним отношено независима од львовских и перемишльских русских православних епископох. Перши подкарпатско-русски православни епископ о котрим исторія упомина, називал ше *Іоанн*. Вон управлял од 1491 до 1498-го року у Мукачеву, котре було перша подкарпатско-русска православна епископска столица. Но православна русска віра не уживала длуго своюю шльебоду розвитія.

Римским папом и вообще латинским бискупом и ксёндзом не барз смаковало, же ше православна віра у Мадярской так успішно розвивала и укріпляла. Зато вони почали робиц против православній віри у Подкарпатской Руси. Перши процив православній Подкарпаткей Руси виступел римски папа *Николай IV.*, котри пановал од 1288 до 1292 року. Понеже православни подкарпатски Русини не сцели слухац нагвараня латинских бискупох и ксёндзох да охабя своюю св. православну віру и да приму латинску віру, то папа *Николай IV.* дал галическому латинскому архі-

епископу *Ладомеру*, котри бул родом Русин православнай віри и називал ше спочатку *Владимір*, вельку суму пенежи и розказали му наазерац за тоти пенежи велью людзох, порихтац за ніх оружіе и пойсц зос німа зос оружіем у рукох проців *еретикох и схизматикох*, як латиняне (римо-католики) до нинішнього дня називаю православних християнох. Архієпископ *Ладомер* сполнел приказ римского папи и залезол зос своїм войском аж до Мармарошкай страни Подкарпатской Руси; але ту сам мадярски краль *Владислав Куман* так побил войску архієпископа *Ладомера*, же воно не знало по котрой драги да сцева назад зос Подкарпатской Руси.

Видячи, же зос „упертима еретиками и схизматиками“ на Подкарпатской Руси чешка робота, римски папи зачали захтевац од мадярских кральох, же би вони примушели своїх русских православных подданих да прейду на латинску (римо-католіцку) віру або голем на унію т. є. на соединеніе зос латинску віру. Перши од мадярских кральох котри сполнел того требоване римского папи бул краль *Карл-Роберт*, котри управлял од 1332 до 1342 року. Вон двараз и то року 1332 и 1342

посилал на Подкарпатску Русь своє войско, же би воно зос силу примушело тамошніх православних Русинох и Румунох да прейду на латинску (римо-католіцку) віру або голем на унію. Але храбри Русини и Румуни обидва раз побили мадярске войско и вигнали го зос своєго краю.

Борбу проців Православнай Подкарпатской Руси, зачату кральом *Карлом-Робертом*, предложел його син *Лудвиг I* або *Велики*, котри владал од 1342—1382 року. До того краля папа *Бенедикт XII* послал грамоту, у котрой вон угрожовал кралю проклятіем, кед вон не соединї у кратким часу „русских еретикох и схизматикох“ у Мадярской зос латинску віру. Доставши того писмо зос угрозу, краль *Лудвиг* зачал несліхани гоненія и мученія проців своїх русских православных подданих. Так казал вон вязац их як даяких розбойникох до ланцох, замикац до тюromoх (затворох), мориц зос гладом и мучиц на различни способи. Но и то не помогло, бо православни жители Подкарпатской Руси тілом и душою тримали ше своєй прадідней віри и не сцели ані знац ніч о якейшик унії, до котрой их ше старали примушиц их против-

ники и ненавистники. Лем една маленька часц русских дворянох (шляхтичох), котри служили у мадярских кральох як урядники (чиновници), официри и т. п., пристала теди до латинской віри.

И так ше борба римских папох, мадярских кральох и римо-католических архиепископох, епископох и ксендзох проців православнай віри на Подкарпатской Руси предложила скоро за 400 роки, док православни подкарпатско-руssки епископ не бул примущени пріяц унію, т. є. соединеніе зос римо-католическу віру. **Перши православни подкарпатско-руssки епископ, котри пріял унію називал ше Петроній.** Вон управлял од 1623 до 1627 року. Але подкарпатско-руssке духовенство и подкарпатско-руssки народ як до теди, так и далей кріпко ше тримал своєй роднай православнай віри и не сцел ані знац ніч о унії.

Наслідник епископа Петронія епископ **Іоанн II. Григорович**, котри управлял од 1627 до 1633 року и його наслідник епископ **Василій III. Тарасович**, котриправлял од 1634 до 1648 року були православни. Але епископ **Василій III. Тарасович** бул примущени року 1640 пристац на унію.

То так розгнівало православних подкарпатских Русинох, же вони влапели приставшого на унію епископа **Василія III. Тарасовича** и замкнули го до цемніци. Но латиняне ошлебодзели епископа Тарасовича зос цемніци и поставели го знова епископом. Теди подкарпатско-руssки народ зошицким вигнал епископа Тарасовича зос Мукачева и на место прогнаного уніятского епископа бул назначени подкарпатски Русин **Порфирій Ардан** православним русским епископом. То ше стало 1642 року.

Прогнани з Мукачева уніятски епископ **Василій III. Тарасович** отшеднул у мадярским месточку Каллову и почал там зос шицкими силами и способами розпространяц медзи православними Русинами унію. Тоту пропаганду епископа Василія III. Тарасовича потримовали не лем мадярски, але и австрійски власци а понеже хто ше процивел тот бул страшно пренаслідовани и строго карани, то до унії почали приступац и православни русски священики. Умираючи року 1648, уніятски епископ **Василій III. Тарасович** заклінал уніятских подкарпатско-руssких священикох же би вибрали його ученика и помочніка

уніятского ієромонаха Петра Партенія Леггровича Ростошинського подкарпатсько-уніятським єпископом.

Вибрані 1648 року уніятські єпископи *Партеній* тодішні (дораз) пошол зос даскельома уніятськими священиками до варошу Трнави (у Словаччині) і то до тамошнього римско-католіческого примаса архієпископа *Гранського* і віявел му: „же руський клир, котри го вибрал и народ желаю соединеніе (т. е. Унію) зос римську церкву и зос намъстником (заступником) Христовим на землѣ“ (т. е. зос римським папом).

После того заявлення вон модлел примаса, признаць подкарпатсько-руссії клір (священство) і народ соединеніми зос римско-католіческу церкву и даць то до знання австрійському царю *Фердинанду III*-му, понеже теди еще од 1527 року Мадярска приналежала до Австрії.

Даскельо мешаць позднійше, именно 1649 року у подкарпатсько-руссії варошу Ужгороду зобрали ше 63 православни подкарпатсько-руссії священики на собор, вибрали мадярського римско-католіческого єпископа *Орловського* предсѣдателем того собора

и зарекли ше на тим собору на верносць римському папѣ и римській церкви. После того мадярський примас архієпископ *Гранський* виробив за єпископа *Партенія* у папи *Александра VII*-го потвердзеи, як уніятського єпископа. Наконець и австрійски цар *Леопольд I* потвердив єпископа *Партенія* як уніятського єпископа и то 1659 року.

Же цар *Леопольд I* дал уніятському єпископу *Партенію* так позно свою потвердженіе обяшнює ше найперше зос тим, же теди еще лем мала часць подкарпатсько-руссіїх священикох принадлежала до унії, док вешича часць подкарпатсько-руссіїх священикох и скоро цали подкарпатсько-руссії народ исповідали свою прадідну православну віру и же дакле русько-уніятська паства (стадо) було теди еще за мале, же би могла маць своєго власного єпископа, а затим и зос їм, же мадярські князи — протестанти (лютерани) не любели римско-католіческу віру и процивили ше да ше вона розпространює медзи православними подкарпатськими Русинами.

С помоцу мадярських протестантских князів православни подкарпатські Русини вибрали себе особних, православних єпископох,

котріма були после єпископа *Порфирія Адані* єпископи: *Софроній*, *Юрій* и *Іоаннікій*. Тот остатній бул вибрани подкарпатсько-руссіїм православним народом року 1656 и бу пошвецени православним митрополитом Молдавії. По просьби єпископа *Іоаннікія* молдавські князі *Константин* збудовал 166 року у Мукачевским православним русским монастирю каменну церкву наместо старе дерев'яной церкви, сбудованої еще од князя *Теодора Коріято维奇а*.

Православни подкарпатсько-руссії єпископ *Іоаннікій* умар 1686 року а уніятські подкарпатсько-руссії єпископ *Партеній* умар ещ 1670 року. Наслідником єпископа *Іоаннікія* бул православни єпископ *Методій Раковецький*. То бул послідній православни єпископ *Мукачеву* и воопще (взагалі) на Подкарпатській Русі, понеже теди уж скоро половина русских приходох (парохіох) на Подк. Рус принадлежала до унії. Єпископ *Методій* управлял лем до 1690 року, бо у тим року Мукачеву собрали ше подкарпатсько-руссії уніятськими священиками, котрих було уж до 35 на собор и вибрали на тим собору *Іосифа і Камелиса* мукачевським уніятським єпископом

зос меном *Іоанн Іосиф I-вий*. Тот *Іосиф і Камелис* не бул подкарпатські Русин але бул привезени до Мукачева зос Рима, и то оримско-католіческого кардинала графа *Коллоніци*.

При торжественном возведеню єпископа *Іосифа і Камелиса* на Мукачевски престол еще шайсцдзвешат подкарпатсько-руссіїх священикох були принуждзени пришагнуць на вірносць римскому папи а сам русский православни єпископ *Методій* бул скасовані я єпископ и бул також принуждзени пристаі до унії. Затим були помали принуждзены єдни за другими шайки православни подкарпатські Русини преступиц до унії. Року 176 на Подкарпатской Руси уж не було веши православных Русинох. Таким способом зівершело ше помали, с циха, але цигурк паденіе (упадок) православнай віри на Подкарпатской Руси а понеже тоді Русини наш предкове — прадідове то можеме сматраи же и ми на таки способ були превращени в римскую унію.

19. Мармарош-сигетски процес.

Но гоч на око православна віра на Подкарпатській Русі була унічтожена іпак вона у душах православного подкарпатсько-руського народа оставала і далей. Нє було такей сили, ані такей войски, котра би могла унічтожиць туто, що руски народ нашідзел од своїх славних преткох а то є: свята русска православна віра у шерцох руского селянина — мужика. Тот руски селянин — мужик под притиском австромадярських власцох мушел буць цихо, церниць і тварниць, що му вони заповедали, але віше очековал згодни момент, да туто своє незадовольство пре вірске угнетанне виражи і зос своїма вонкашніма ділами. *А як едина надія і спас того нападеного нашого подкарпатсько-руського народа служела му православна матушка Россія*, гу котрой наш селянин с правом обращаць у своєй велькай мережні гу Мадярськай своєй погляди. Так дошло року 1914 до юного другого нещесца за руски народ — до Мармарош-сигетского процеса.

Мармарош-сигетски процес, до котрого пришло пре вірске убедзене православних Ру-

синох на Подкарпатю, ма свою вельку історійску позадину, котра ше цагала ще од часах формального поуніачення руского народа на Подкарпатю. Народ бул незадовольни зос унію, котра го сцела одтаргнуць од матушки Його Кієва і Москви і прицагнуць го бліжэй гу таліянскому Риму і мадярскому Пешту. Мадяре, котри у православію видзели віше опасносць за себе і свою державу, бали ше національнаго сознанія руского народа а понеже ше уж у тот час перед воінью появело извісне рушане за повратак до єдиней рускай православней віри, котра єдино може отримаць руски народ сознательним свойого бутя, своїй прешлосци, терашньюосци і будучносци, і преглашали туто національно вірске рушане за іздейничке. Предняци того вірскаго рушаня були полапани і поруцани до тюрмох, дзе ше зос німа на жвірски способ поступало зос вшеліякими грозними мученями, да би ше им на концу конгох, — понеже були од мадярских судских власцох преглашени як іздейніци, котри сцу Подкарпатску Русь одтаргнуць од Мадярской и припойцю гу Россіи — судзело на днень 13. (26.) фебруара 1914 року. Занимліво напомніць, же главни шведок

на тим процесу бул Арнольд Дулишкович, Русин, син зос єднай поповской уніатской фамілії, котри заіраво як провокатор мадярских власцох і шпіон ходзел по руских обисцох а после видал каждого Русина, котри ше пред нім виявел, же ше і вон чувствує ягод православни.

Як цо сом спомнул, мармарош-сигетски процес бул отримані 13. (26.) фебруара 1914. Занимліво напомніць і то, же ше ані ёден од тедишніх подкарпатсько-руських адвокатах не нашол, котри би мал храбросць браніц своіх братох на тим процесу. Ёще ёден доказ вецей на кельо тедишня русска интелигенція занедзбала руски народ на національним полю. Прето як бранителі на тим процесу появіли ше браца Сербії зос Войводини адвокаты: Др. Коста Хаджи, Др. М. Проданович, Др. Йоца Лалошевич и Словаци Др. Яношка и Др. Банович.

Адвокат Др. Коста Хаджи у своій одбрані подкарпатських Русинох так бешедоваць пред судом медаи остатнім:

... „Православни христіяне у Австро-Мадярской у прешлосци уж вецей раз були виняты спод законскай заштиты, особено кед то

жадали умишленни политически причини. Я не будзем затераз спомінаць на напади, котрим православни були часто виложены і котрим нападом бул ціль, же би ше православним христіяном запречовало окончоваць своє вірске обряти. Тоти факта припадаю исторії, а вона свой неумітни суд о тим уж вирекла. Я сцем лем упомнуць на тот вельки процес, котри 1908 року одпочати проців 53 Сербох зос Хорватской и Славоніи і то пре велеиздаю. И тот велеиздайнички процес мал свою предигру як и тот, котри тераз расправляеме. Якгод кед ше рихта велька буря у природи, па ше зос далёка видзи бліскане и чуе потмула тутнява далекого гірмотаня, як предзнак велькай елементарнай непогоди, так исто и у Хорватской велеиздайнички процес мал свой увод у частых нападаньох на церкви и други святині православных, що було знак бліскай катастрофи, котра знайдзе цвіт српской интелигенції у Хорватской и Славонії. **Зос нацагнутым байонетом уходзела кральевска (мадярска!) жандармерія до олтарох православних христіянох, да там трага за бомбами и динамітом, да там, — одкадз ше посылаю**

молитви небесному Творцу — гледа убійственим средствія и праскави матерії. Ніч непомогол протест српских православних церковних власцох проців того насилного поступання держ. органох, котри би дужки були даць заштути и подпору православній церкви; ніч непомогло ані то, же ше цали српски-православни народ поволовал на свою традиціональну лояльнісць за краля и отчизну (домовину); шицки разлози слаби були да затримаю державну власць од насилю, гайка була наставена и завершела ше зос трагичну повреду найприроднійших правох српского православного народа у Хрватській и Славонії. Чесни людзе зос српского народа були полапани и мучени!

„И у Загребачким велеиздайничким процесу наглашовал державни тужитель, як цо наглашує и ту присутствуючи пан державни тужитель, же німа наміру оптужиц православну церкву, але „**под плащом православія крию ше процивдержавні тенденції (наміри), котри ше муша проганяц**“, и жалує, же на тот способ дакус уцагнута и сама православна церква до процесу. Но то не єдина поява, котра

пошвечує, же и велеиздайнички процес у Загребу и тот так звани „шизматицкі“ русински процес постал зос истого жридла. У обидвох процесах є сценарія иста, фигури исти, а же режію у тих обидвох драмах мал исти режисер, видзи ше не лем по истим числу обвинених, не лем по истородносци разлогох и доказах оптужби, але и по тим, же на краю доказного поступка виходзи пред публіку (явносц) званична штампа, па ягод цо Омега у Плаутових драмах виходзел на древених ногах пред публіку и кричел: *plaudite homines* (клапкайце людзе), поволує каждого да аплаудира (одобрує) оптужби, котра зос телько труда „доказала“ опасни появі у угро-руським народу и „спасла“ державу од великої опасносци, котра би ю напевно знашла, да „опасне рушане“ не осетели Аргусово очі, котри нігда не дриму.

„Но найкласичнейши доказ за исту режію є появі главного шведка. У загребачким велеиздайничким процесу главни шведок ше волал Ђорђе Настић, и бул по народносци Србин, ту ше вола Дулишкович а по своїй народносци припада гу угро-руському народу. Углавним исказую исто, и лем у поєдино-

цох єст медзи їх исказах розлики. Ђорђе Настић приповедал о бомбох зос котрима српски превратники сцу разориц державу, а Дулишкович о намерованей „руссکей инвазії (упаду) о „панславистичких ровеньох“, о „закох“ русских державниках“. Лем ше ми видає же Дулишкович меней интелигентни, та своїй вредносци вецейрас и претеровал, и вецей гуторел, як то пан державни тужител могол желац, особено кед пренашол „кіевског патріярха“, котри нігда не постоял а нішкя не пастої, а зна ше же у Россії в общіце нет патріярха, од кеди патріярхат сковал Петро Велики.

„Но подобносц обидвох „главних швидкох“ еще найвекша у тим, же ше за обидвох доказало, же су тайни полицайни агент изазивачи (провокатори), же дакле припада гу тей класи людох, котрим є хлеб вина ходзене „по державу опасных появах“, ц шицко у найвекшай мери роби їх исказ без вредносним, бо вельки неправди, котри Дулишкович ту винесол, муша опомніц суд и його слабу моралну квалифікацію и прети на барз проблематичну вредносц тих йог твердаеньох, у котрих не могол буц *in flagranti* у ложі (циганьству) влапени“

Понеже др. Коста Хаджи упоредзел тот процес зос загребачким (тзв. фрид-юнговим) процесом, преходзі далей на одбрану своіх клиентох зос слідуюціма словамі:

„Пан державни тужитель **обвиняює молажа Алексея Кабалюка и товаришох за дражене и буну процив цигурносци державы, процив законнаго шора у жемі, процив класи уніяцкаго священства и процив уніяцкай церкви**. Свою оптужбу подкріплюе вон зос исказами оптужених и шведкох, котри искази вони током предистраги дали; але ані зос єдним словом не дорушел факт, же як обвинены так исто и шведкове мотивисано поцагли током главней расправи свойю искази, котри вони у истраги дали. Тоти „доказы“ пана державнаго тужителя не можу служыц як темель за пресуду, бо по одредаеньох кривичного поступка *судска пресуда може ше основац лем на фактох*, котри на главней расправи зос контрадикторним поступком утверджени и на доказах, котри су як таки од суда признати.

„Пан державни тужитель, же би оправдал свою оптужбу, поволує ше на силни „факты“

зос прешлосци, зос котрима вон сце доказаць, же руссофилски рух у угро-руссах настал еще пред 60 роками. Я не у могучносци винитоваць истинитосць твердзеня пана державнаго тужителя, а и иншак трамам, же тати ствари не спадаю до рамку того процесу. Але най ми будзе ипак дошлебодзене зробиць єдно примічаніе на исторійски рефлексіі пана державнаго тужителя. *Пан державни тужитель представел нам у барз жывих фарбех тати утиски, котри русске войско у души угро-руssкого народа року 1849 выволало, кед ше за еден кратки час затримало на месту, котре е населене зос угро-руssким нарodom.* Я не сцем туту гіпотезу п. державнаго тужителя валаць, але мушим припомніць, же пан державни тужитель забул констатаваць (утвердзіць) на чайо поволане русске войско року 1849 прешло граніцу державы коруни святога Стевана и прецо вону пришло? — Кед зме уж при тим вопросу, котри пан державни тужитель ту дорушел, трамам же нужно установіць и приковаць исторически факт, *жэ русске войско* тато рушане лем на особіто желаніе и молбу австрійскаго правительства (влади) зробело и же би вону без тей молбы

нігда не прекрочело граніцы Мадярскай, бо русски народ зос мадярским народом не мал нігда ніякого сукоба, па не было повода за тот поход, котри превжал лем да ше спаше начало легітимитета. Але после того похода барз фришко пришло разочарене и мойо є глібоке уверене, же ше така диверзія русскаго войска после 1853 року не може нігда вецеі очековаць.

Барз біе до очох, жэ пан державни тужитель трима руссофилство за кожніве діло, котре ше нігда вецеі не може поправиць. Симпатіі як поєдинца, так и цалого народа етичней су природи, и док год ше тати симпатіі не манифестую у ділох, котри ше діла проція законом, не можу буць предметом кривичнаго прогона, бо у тим погляду вредзи старе правне правило: „*De internis non indicat praetor*“ („о чувствах судія не судзі“). Же то так, служи ми за доказ и начальне виявленіе угорскаго министра предсідателя, *пана грофа Стевана Тиси*, котре вон баш пред даскелью днями у угорским собору подал: *жэ несумніви виявленія симпатіі кральовиці Румунії за румунски народ у Мадярской и старане за його судьбу появі, котри ше лежко*

схваціць и разумиць можу, бо ше кацчи язачного и културного единства єднаго истога народа не можу зос державным граніцами потаргати. Па и таки отлични державник як цо є гроф Чарнин, трамал за потребне тато особіто наглашиць. А так и ест, бо кед є дошлебодзене буць Туркофил и Романофил и Бугарофил и т. д., *чом да ніедошлебодзене буць и Руссофил*, кед ше чувства поєдинцох а вецеіраз и цалих народах не можу баш віше управляем по думи бирократох, котри можебуць у зошицким хібним напряму водза политику держави.

„Пан державни тужитель оптужує оца Алексея Кабалюка и товарищох пре то, **же вони посіцьвали русски православни манастири** и видзи у тих посіцьваньох якишик проців державни наміри, гоч иншак доказане, *жэ тих людзох руша єдна єдине чувство, неизмерна, заправо фанатична любов за православну церкву.* Мушим зошицким скромно напомніць, же ше вірски чувства зос ніякими законами не можу регулираць (ушорйоваць) У погляду тим не можу ше відаваць ніяки заповісти и забраньованя, бо пробоване прибліжиць ше Богу не може под-

падаць ніякай человіческой диспозиціі. Баш католическа церква од давних часох посылала своїх вірних на посіцьване святих местах, гоч тата места часто у странах державох далеко од роднаго краю, далёко од домовини а еще ше нікто не нашол, хто бы таким путованьем придавал даяки проціводержавни карактер. Католическа церква приредзуе каждого року евхаристические конгреси, у котрих бере учасць и католическа владар тей держави, у котрой не отримуе дотичнаго року конгрес, и по загальнім (општым) схватаню тати конгреси маю кед баш не чисто политически карактер, але церкво-политически карактер його є опице признаці, ипак ше еще ані єдна православна держава, — чайо граждане католического вірозакона також посіцьшую тати конгреси, — не нашла побудзеніа забраніць своим гражданом посіцьване тих конгресох або их пре то даже и на криминальну отвітальніосць поволоваць.

„Пан державни тужитель твердзі, *жэ штредзіско (центр) руссофілскай пропаганды у Бейчу.* Там є, на кельо мн€ познате, державна поліція, котра стої на найвисшим степезу стручней спремі, и вона би напевно

осетела тот опасни центр русской пропаганди и не чекала би да ю на то опомина пан державни тужитель зос Мармарошсигета. Еще ніхто не чул ніч о даякей русской пропагандистичкей централі у Бейчу, и пан державни тужитель на кажди способ добре зробел, же нам тоту велику тайну открыл.

„Пан державни тужитель барз замера и видзи у тим доказ виновносци Алексея Кобалюка и товаришох же ше вони попайно скупляли на молитву и каже: „Кед би тоти сходзованя не мали опасни политически наਮіри, обвинени би ше явно сходзели не лем на молитву, але би ше на основи законах, — котри гарантираю мадярским державним граjsданам **полну шлебоду віроисповіданія**, — конституисали як православне церковне общество вшадзи, дзегод іх ест“. Мадярски устав гарантира **полну шлебоду віроисповіданія** и дава шицким законом признатим віроисповіданьом, да ше по сваіх вірских законах можу констигуирац. То правда и баш прето є стострука жалосц в ганьба, же ше обвинени православни Угрорусси мушели зберац, як христіянє за часох Нерона и Діоклесіана у поджежних лагумах

и катакомбах же би лем могли удовольствовац своей душевнай потреби: да ше помодлят Богу по обрядох и заповідох своей православнай церкви!

„Яка иронія виходзи зос словах п. державного тужителя! **Шлебода віроисповіданія!** — Питам пана державного тужителя: чи то шлебода віроисповіданія, кед жандармерія и погранична поліція на тельо злоставля тих, котрих осумнічела же ходза на православну молитву, док их не облес крев и док не страца присебносц и кед приду гу себе, посила іх по „цідулку“ гу уніятскому попови, а тот вецка далей наредзує чи ма наоружана сила и далей злоставляц **ж'єщешлівого** человека чи не?

„Цо знача тоти 70 „цідулки“ попа Азаргія зос Изи, дзе поп изріцно нареозуе жандармерію: „Престаньце карац тего человека, бо ше покаял и одрекол ше „шизми“. — Чи то шлебода віроисповіданія, кед православного христіянина завяжу за коня або му одрежу власи, и на тельо бію, докгд не прелігне свой власи? — Або ше можебуц по тим ви-

дзи шлебода віроисповіданія, кед жандармерія фамілію од 7 членох, медзи німа пецеро слабі дзеци, охабя цалу ноц на жими од 20 града та ледво остали живы на тей страхоті! — Або можебуц то шлебода віроисповіданія кед политическа власц не сце видац дошле бодзене да ше мертві поховаю, док ше го православни христіянин не „покає“ и примуніятского попа, па мертві тілеса днями губ воздух и ширя найвекше нещесце? — Трима же пан державни тужитель требал ше стримац и же не мал баш ані кус повода буц баш зо позивом на шлебоду віроисповіданія — д крайносци цинични.

Далей у свой одбранбеней бешеди Др Коста Хаджи так гуторел:

... „Пан державни тужитель обвиню мойого кліента Ивана Поповича прето, же раздавал брошур: „Где искате правду?“ Роздаване тискописох забранене по закону теди, кед його содержаніе таке, же ше проціви зос законом, кед тископис буні проців законом постоящих власцох, проців класој проців установох або проців сигурносци держави. Ту прочитана брошур: „Гдѣ искати правду?“ и я не видзим, же би ше ей содержаніе процівело даедному ѡдрэдзеню закона. Закон преганя раздаване тискописох, чийо содержаніе ложне па ё баш пре свойо неистините содержаніе згодне, да створи опасны рух у маси. Цогод одвитуе правди, може ше и шме ше написац, и писателя котри не не служел зос неправду, не мож криминально преганяц. У осталом тископис: „Гдѣ искате правду?“ вообще не дорушуе актуелни политически вопросы. Вон содержжи твердзеня, котри су на правди основані, а тоти ше твердзеня одноша на зошицким необычни спосаб, як спровадзена унія у угурских Русинех. Полововане на исторически факты є не, и не може буц кожніе діло, гоч тоти исторически факты у найвекшей міри узбудліви“.

Утвэрдзуюци факт, же брошура „Гдѣ искате правду?“ ше не проціви закону Др Коста Хаджи гутори:

... „Баш прето инкриминисани пасуси брошури „Гдѣ искате правду?“ не маю у себе критерія кривичнага учина, „раздражавня“ и „буни“, бо тведзеня там наведзены — правдивы, вони черпани зос исходніи уніи медзи Угроруссами. Я то и докажем.

„Инкриминирована брошура твердзи, же

угро-руssки народ зос запровадзену унію спрэвядзени, бо народ о унії ніч не знал, же унія не запровадзена на законіти и правілни способ, же епіскоп мukачевски Васілій Тарасович а познейше и епіскоп Партеній року 1654 без знання своей паствы и лем у спорозуменю зос дарз малым числом священства (могло их быт коло 60) пріял унію и признал римского папу за главу цалей церкви. Шыцки тоти твердзеня на правди засновані.

Кед унія зос Бейчу медзи угорскими и ердельскими Румунамі форсирована, зволал румунско-православны митрополіт Атанасій Ангел септембра мешаца 1700. року вельки синод румунской православнай церкви, да вон tot важни вопрос ріши. Поволаню митрополитовому отозвало ше: 59 протопрезите-рох, коло 1500 священикох а окрем того кажде румунске православне церковне общество было заступене зос трома шветовними своима членами, пре то ше муша установиц, же на тим вельким синоду румунской православнай церкви у Мадярской и Ерделю ре-презентативно бул присутни окрем свещенства и цали румунски православни народ. И

тот вельки синод прилапел предлог митрополіта Атанасія и изрекол: унію, и то под условиями, котры су медзи митрополита и представительюх державных власцох особено стипулирани.

*„Унія ше дакле так запровадзуе! Але як стой ствар зос унію у Угро-Русинах? У тим погляду ёст вецей изворни діла, а я ту наведзем лем найважнейши діла, котры маю признату научну вредносц. Нілсс у своім ділу „Symbolac“, Фідлер у своей книжки „Über die Union bei den ungarländischen Ruthenen“, универсітетски професор Др. Антун Годинка у своім ділу: „A munkácsí gör. katholikus egyházmegye története“. а котре діло видала мадярска академія наук, зошицким єднак и на істи способ утвэрдзую на темелю изворних актох, же епіскоп Васілій Тарасович, а познейше и епіскоп Партеній **без знання угро-руssкого народа, ба цо вецей и без спорозуменя зос священством свой епархіи, пріял унію.** Православна епархія мukачевска мала коло 1100 презвитерах (священикох) а од тих лем коло 60 священикох знали за издайство свогого епіскопа. Народу не шмели повесц, цо*

було зробене, бо познали його вельку любов гу православнай церкви и с правом ше бали, же их народ покаре пре невірност зробену гу своеї церкви. И не чудуйце ше, господа суді, тим простим людзом, котри и пред самим судом изявили, же вони аж дотераз не знали о унії ніч, бо ше у іх церквох еще и до нешкі не споміна „римски папа“, як у остатніх уніятох, але лем „архіерей римски“, бо то народу ве упадало до очох, зато же вше слухал а и тераз слуха у церкви: „И всіхъ васть православныхъ христіянъ“, па бул глібоко увірени, же його церква нігда не признала примат папи римского. Но да видзиме причини, пре котры епіскопи *Васілій Тарасович и Партеній* охабели свою віру и церкву и пристали на унію зос римокатоліцку церкву!?

Позната ё зос римского католіцкого церковного права и зос церковнай исторіи, же други латерански сабор принесол ёдно чудне рішеніе. Вон наказал римокатоліцким епіскопом, да свою моц розширя и на священство и народ „шизматицкай“ церкви без взгляду на то, чи там уж ёст епіскоп чи не. Тото рішеніе латеранского собора задало право-

славнай церкви у Мадярской смертельни удар. По тадыніх звонкох плацел народ римскому епіскопу так звали: дзеншаток. Матеріяльне становіе православных епіскопох у Мадярской постало пре сироведзене рішеніе латеранского собора управо безнадежне, бо православни народ мунчя витримовац у першим шоре римску епархію (священство), за то же ше державни власци на велько старали, да им створя чым сяйнейшу егзистенцію. И так за православных епіскопох обычно не остало ніч у першим шоре прето, бо римски епіскоп бул перши на дзеленю и друге, правительство ані кус не понагляло, да им набави потребни матеріяльни средства. Пре таке жалосне становіе православни христіяне обращали ше часто гу мадярскому кральови зос понизнима просьбами, да им укаже помоц, бо народ пре вельки, двоструки терхи зошицким охудобнел. Силни просьби були на краю выслухани и краль Владислав II. зос своим 45 декретом од року 1498. так одредзел: „Sunt plurima loca in confiniis requisita, in quibus Rasciani, Rutheni, Valachi et alii schismatici in terris christianorum habitant et de eisdem terris hactenus, juxta eorum ritus viventes, nullas penitus de-

cimas solvere consueverunt, quos tamen ipsi domini praelati ad decimas solvendas cogere niterentur". („Есть вельо места, котри лежа на граніцех християнскай кральовини, у котрих Срби, Русини, Власи и други шизматики биваю и жю по своих обычайох, та ненавикли плациц дзешаток; поволую ще панове прелати да од ніх не наплацуо силом дзешаток”).

Зос тим законом ошлебодзене было православне обивательство српске, румунске и русске од плаценя дзешатка високей римской епархії, лем чкода же мадярски муниципії (правительства), котри од прадавна стали под вліяніем католіцких прелатох, не виполнели тот закон и стане и по тим чловечним закону ще ні у чим не пременело, бо ще зос православними и їх епархію (священством) и на далей зошицким так поступало, як и пред Владиславовим законом о престанку дзешатка. Епископи православни дошли пре вельки матеріялни незгоди до критичного положення: не могли витримовац ані себе а дзе да ще постараю за витримоване церковных установох. У таких приликох пошол епископ Васілій Тарасович 1641 року до

Бейчу, и же би ще ошлебодзел вічних преганяньох політических власцох, вон віявл паповому нунцію, же призна папу за главу церкви и призна ученс западней церкви и то лем под одним условіем: най му пана да пенежки. (Патри діло професора Антуана Годинки: A munkácsi gör. katolikus egyházmegye története, страна 288).

Же епископ Васілій Тарасович за признане папи як главу церкви жадал пенежки, видзи ще зос званичного извістія папового посланника у Бейчу Бранката — я од 30. септембра 1642 року. Мушим наглашиц, же нам окрем того званичного извістія стоя и велі други докази на располаганю, зос котрима зме годни утврдзиц правду (факт), **же мукачевски угро-руссхи епископи Васілій Тарасович и Партеній лем зос матеріялних разлогож, дакле за пенежки, прешли на унію, признали папов примат (первенство) и зробили издайство гу своеї церкви,** котрой би на темелю своєї священической и епископской пришаги мушели остац вірни“.

Понеже др. Коста Хаджи утврдзел истинитосц твердzenia инкриминираней брошури „Гдѣ искать правду“ наставля далей:

„Пан державни тужитель обвінює Алексея Кабалюка и товаришох и прето, же читали и розширивали лист (новинки) „Русская Правда“. Гэт лист виходзі у Черновицох и австрійска оштра цензура тот лист не конфискавала, а мадярска влада му уход до Мадярской не забранела; о тим дакле, же тот лист шири противодержавни тенденціі ніхто не знал окрем пана держ. тужителя. Пречитані числа ані не спомінаю Мадярску, а дзе еще же би дражели против устава або законах або власцох у Мадярской. Дзе же ту дакле темель за кривичне преганянє? Барз занимліве тotto цо нам пан державни тужитель приповеда о листу „Русская Правда“. Вон нам приповеда, же „Русская Правда“ тэ лист, котри стой у службі русских званичних и полузваничных кругох и гвари, же ше вон карми на яшльох русской державной каси! Зна пан державни тужитель и то, же ше тот лист печата у 3000 приміркох, але ше тому „пропагандистичкому“ органу трафел малер (нешесце), же даскельо мешаці престал виходзіц, бо немогол плациц печатню (друкарню). Модлім да ще констатую, же пан державни тужитель шицко тото озбильно

гварел. Дакле лист „Русская Правда“, орган русских званичных и полузваничных кругох, котри ше по информаціох пана державного тужителя карми на яшльох русской державной каси, мушел престац виходзіц, бо не было пенежох за печатане. З єдним словом, лист русской влади — банкротидал! Сирота Россія а еще жалоснейша єй державна каса, кед вона така празна, же не може ані „Русскую Правду“ отритац у животу! Тото открице пан державни тужитель би не требал тайц, бо у нешкайшай медзинародней консталациі може тото буц од велького значеня за установене финансійскай моци русской держази!

„Най ми славни суд дошлебодзи, да ще пожалім на поступок пана ѹдерж. тужителя, котри глубоко увредзує чувство праведносци. Кедигод спомнул православну церкву, нігда не препуцел употребиц епитет „дична“. Тримам, же то пан держ. тужитель зос чистей ироніі зробел, бо кедигод спомнул римо-католическу церкву, вон тот епитет не употребел. А понеже вон католік, односно уніят, я не можем задумац, же вон епитет „дична православна церква“ употребел пре то, же

ше вон гу православнай церкви одноши зос веци любови и почитованя як гу своїй церкви. Мойо є дакле уверене, же пан держ. тужитель зос ироніи употребел епитет „дична православна церква“. Я думам, же державни тужитель найповоланши извершитель законах. Його є дужносць указац на кожду повреду закона. У Мадярской уживаю шицки законом призвати віри потполну равноправносць и найменей є поволані єден державни тужитель, да ше огриши о уставни права признатих віроисповіданійох и да флагrantно повредзи: XXVII зак. чл. од 1790 року, XX. зак. чл. од 1848 р., LIII. зак. чл. од 1868 р., IX. зак. чл. од 1868 р. и XLIII. зак. чл. од 1895 р., на тот способ, же вам на явнай судскай расправи зос спердню бешедує о єднай церкви, котра по законах ужива полну равноправносць зос остатніма признатими церквами. Я того поношене п. держ. тужителя осудзуєм, и прошив того найенергичнейше протестуєм не лем як бранитель обінєніх, але и як син православнай церкви, котрой єден державни уряднік шме на явнай распрахи судскай ругац (Держ. тужитель віявлює, же не думалувредац православнай церкви).

„Можебуц, же пан держ. тужитель фальшного думаня, же православна церква игнорира державни интереси, та можебуц то причина його нерасположеню. Я и у тим погляду умирим пана держ. тужителя. Я ще поволуєм на найпризнатши діла Карла Фидлера, професора др. Антуна Годинки и на вельку історію Мадярской (милевіумське видані) и поволуєм го да тети діла преучи, та ще увери, же самостойни князи ердельськи були найвекши зашитници и покровителі православнай церкви. Исторійски є факт, же медаи бечким двором и ердельських князів Батори-я, Бетлена, Ракоци я Георгія, па и Франца Ракоци-я през столітія траяла велька и очайна борба пре православну церкву. Од прадавних часох було жадане бечкого двора да православну церкву подведзе под римокатолическу т. е. да запровадзи унію. Акція бечкого двора на пользу унії була габаста, то єст раз моцнейша раз слабша уж по тим, які були у тот час политически обстоятельства, але tota акція нігда зошицким не престала. Totu акцію бечкого двора барз паралисили ердельськи князи, котри були векшином протестанти, та помагали православну

церкву у єй борби процив унії. Зос чудну ошгроумносцу и политическую зрелосцу увидзели ердельски мадярско-націонални владаре, же православна церква упуцує своїх вірних на одбрану самостойносци и независимосци отчизни, и увидзели по тим, же православна церква барз важна установа за отримане самостойней Мадярской. Православни Угрорусини борели ше зос найвекшим одушевленьем и пожертвовносцу за самостойносць мадярской держави, вони були найвірніші елемент у одбрани самостойносци, и то баш и була причина уніонистических жаданьох Бейча, бо там увидзели, же жадане православних Угрорусинъ за независносцу Мадярской держави може зламац лем зос унію т. е. зос подредзеньем іх под власць римского папы и його гіерархіи, котра ше нігда не ідентификовала зос національними жаданьми мадярского народа. Барз интересантно и зато то ту спомнем, же княз Георгій Ракоци епископа Василія Тарасовича у Мукачеву у моменту дал власць и заверец, кед ше вон рухтал на пут до Єгру, да положи пришагу до рукох католического бискупа на учене римокатолической церкви и да призна

папов примат (первенство) — (за пенежи!!! прим. пис.).

„Но да ше видзи зос яку упорносцу бранели и чували православну церкву ердельски князи од навали католіцкай гіерархії (священства) и бечких политических кругох, поволуєм ще на єден бара занимліви исторійски факт. Кед ше по шмерци епископа Йоанна пре неприлики, котри католіцка гіерархія робела, не могол угро-руски православни синод зисць и нового епископа вибрац, обрацела ше самостойна ердельска княгиня Софія Батори кіевскому митрополиту зос просбую, да вон постави за православного епископа у Мукачеву згодну особу, бо гвари: „не може народ угро-руски длуго остац без епископа, без чувателя православнай віри“, та уверава митрополита, же особу котру вон выбере и за епископа хиротонира (попшвеци), уведзе до званя и же ше будзе старць за його егзистенцію“.

Далей др. Коста Хаджи так гутори: „Пан державни тужитель обвінює мойого клієнта и пре то, же вон розшириовал церковни книжки и молитвеніки, котри су зос Россії привезени, па наводзи, же ше у тих книжкох

находза молитви за Господара Імператора Россіи, трононаслідника и за шицок русски царски дом, и понеже утверdzел и ту неоснованосц тей оптужби, бо же церковни книжки зос Россіи маю шицки Славяне православней віри, то модлі суд да обвінених ошлебодзи од оптужби. Но я далей поєдиносци виношиц не будзем, бо того до главне за нас находзише у горе наведзеней бешеди адвоката Др. Косте Хаджи-а.

Да дадам еще тельо же Мармарошигетски процес руца єден не бара повольничин як на Рим, так и на Беч и Пешту. Вон бул кулминація (найвисша точка) преганняня русского народа на Подкарпатю як у вірским так и у національним погляду и то єдна од найчарнейших точкох у исторіи нашого народа. А з бешеди Др. Кости Хаджи пред судом нам зошицким ясно виходзай, же обвінени страдали лем пре свойо вірске убедзене и пре свою національну свідомосц, цо віхто не годзен побиц, та зме прето и випечатали бешеду Др. Хаджи-а у изводу. Зато нам и розумліве, чом тот наш народ на Подкарпатю, а у найновши час и у Югославіи, чим пришло ошлебодзене національне, стара ше ошлебод-

зиц и од вірских оковох, котри му нацагли на руки Бейч и Пешт, та у масох ше враца назад на свою православну, або „прадідовску“ віру, од котрэй го одтаргли непріятелі як русского народа так и непріятелі Славянства. А як ше того рушане и преход на православіе зверши то нам озда укаже найблісця будучносц.

20. Історія югославянських Русинов

а) Хто ми и чійо ми дзеци?

Ми, югославянски Русини дзеци найвекшого народа у Европи, котри нешка числи до 180 міліони души. Ми, югославянски Русини дзеци того истого велького и славного русского народа, котрого дзеци су и нашо власни браца: Карпаторосси, галиційски Русини, буковински Русини, українски Русини, Білорусини, и московски Русини. Шицки ми ведно з німа сочинюєме єдну вельку русскую фамелію од 180 міліони души а ведно зос нашими славянскими братами: Поляками, Чехословаками, Сербами, Горватами, Словенцами и Болгарами сочинюєме єдну вельку славянску фамелію, котра числи до 250 ми-

міони славянских душох. Найвекши отже народ у Европи, то наш русски народ, а наймногочисленейше племя у Европи то славянске племя.

Зато ми, югославянски Русини, мame право, можеме и мушиме буц горди на то, же припадаме гу найвекшому народу у Европи и наймногочисленейшому племену у Европи, — племену славянскому. Ми можеме буц горди на богатство русской исторіи и богатство русской культуры, котра є и наша історія, наша культура.

б) Откадз ми походавіме?

Наше нешкайше отечество, у котрим ми шицки задовольно жіеме, котре зос широго шерца любиме, бо є славянске, як цо и ми Славяне — є наша мила славянска держава Югославія. Но ми, нашо претки, не жили више у тих нешкайших югославянских крайох. Нашо претки, нашо праділове приселіли ту, до дакедишніх мадярских крайох, до ровней, и житородней Бачки зос нашого праотечества — зос Карпатах або зос Горніци (Подкарпатской Руси). Нашо праотечество, отже,

є у Карпатах, у нашей милей Горніци (Подкарпатской Руси), котра є у сущедстве з Русску Галичину, Буковину, русску Україну и зос другима русскими краями.

Зато ми, югославянски Русини, попри нешкайшого нашого отечества — Югославіи, треба да любиме не лем друге нашо отечество, нашу русску Подкарпатску Русь, но и други несоединени русски краї, як русску Галичину, русску Буковину а особено нашу матушку Россію и Україну, у котрих нешка большевики паную. Треба да тоти русски краї любиме прето, бо вони нашо исто так и таки су нам исто мили як и нашо нешкайше отечество Югославія.

Нашо претки, як сом гварел, приселіли пред давними часами зос Горніци до житородней Бачкей. Но да видзиме, под якима околносцамі вони охабели свойо родни краї, свойо красни вароши, свойа красни рички и пришли до цудзого теди швета. Причини тому селеню ёст велью.

По вигнаню Туркох пред 300 роками южни краї Мадярской були барс слабо населені. Бивали ту нашо ёлавянски браца Серби, котрих число ше досц повекшало зос селідбу Сербох под Арсеніем Чарноєвичом.

Тоти краї, заселені зос нашима братами Сербами по думаню тедишиного австрійского правительства (клади) требало пополніц зос другими неславянскими народами. Тедиши австрійське правительство водзело таку політику, же нещерпело други народы а особено славянски и недопушцело им да ше вони у своеї віри и своим родним языку розвиваю. Особено пак того правительство австрійське не сцело ніяк церпиц, да други народы буду другей віри а не католіцкай. Зато и царица Марія Терезія и ей син Йосиф насельовали помедзи братох Сербох католіцких Словакох, греко-католіцких Русинох т. е. нас, и розумише немцох. На таки способ ше австрійське правительство надіяло, же и наших братох Сербох на спревоцку покатолічи, як цо и нас на Горніци недавно тому назад покатолічело, исто на спревоцку, бо народ о тим віч незнал. Но, але браца Серби ше не дали так лехко спревесц, бо вони до нешк затримали себе свою прадідовску православну віру, віру своїх оцох а то можу задзековац лем своей велькай народнай свидомосци.

Так преселено австрійське правительство и наших преткох — прадіох зос Горніци

1746 року найперша до Русского Керестура. Даскельо фамелій ше уж теди приселели до Коцур. Року 1763 Редл, коморски администратор послал Петра Киш-Сабадоша на Горніцу, же би позберал до 150 русски фамелій за село Коцур. Перши Русин населені у Коцуре волал ше Андрей Тимко 1765 го року приселено до Коцур 41 русски фамелій а 1768-го 42 фамелій. Занимліво напомнуц, же док ше Русини до Коцур не приселєли, бивали у Коцуре наию браца Серби и мали церкву там, где нешкайша мадярска, але кед Русин преселєли, Серби осетели же и их сцу превесц на унію (греко-католіцку віру) та охабели Коцур и одселєли ше де других селох як: Деспот св. Іван, Шове и т. д. Кед ше пак року 1800 досц велике число наших Русинох с Коцур преселю до Шиду и Беркасова на добра крижевацкого владики, теди на их места приселели до Коцур Немци (шваби).

Векша часц наших преткох походзи зос Боршодской вармії зос околици Мучань. Менше число походзи зос Абауйской, Землинской, Шаришской и др. варміях, где и нешкайша нашо Русини, котри исто так бешедую як и ми а волаю их: Сотаки.

Зос Керестура и Коцура населели други нашо русски села: Дюрдьоз 1875—80 року и други нашо села, где широм нашого милого отечества Югославіи биваме як: Ноши Сад, Ст. Вербас, Господінци, Шид, Беркасово, Андриєвци, Петровци, Миклушевци, Брчко и Гуня.

Так од даскельо фамелійох наших преткох зос Горніци постали цали русски села, котри ше и далей барс қрашне розвиваю и напредую.

в) Мадярски угнетання и борба нашого народа прошив мадяризації

Кед Мадяре достали власц до рукох и вони ше прилапели политики Габсбургох по-католіциц шицки своёю пороблени народи и створиц єдинствени мадярски народ. Тота политика мадяризації була порихтана особено за Славянох, котри у векшини насельовали „Серпску Войводину“, а особено тота политика була порихтана прошив нас Русинох, котри зме немали теди скоро ніякой народнай организаціи и народнай свидомосци, док браца Серби були теди добре и народносно и вірски организовані, та им мадяризація не могла тельо начкодзиц як нам.

Тото исто ше зробело и зос нашима Славянскими братами Словаками. Дорас по буни (1848 року) населені бул Темерин зос Словаками, на котрим ше найлепше нешкайша видза страшни пошлідки мадяризації, бо од даскедишиного чисто словацького-славянського Темерина маме нешкайша чисто мадярске село — помадярених Словакох, котри лем по своим зачуванім народним словацким облечиву пригадую на свою шумну славянсько-словацьку прешлосц и свойо славянське походзене (погрекло).

Мадяризація и нас Русинох мала ше окончовац с циха у школах. Уж мали дзецы требало напоїц мадяронским духом и наляц до них мержню на русске. Зато министер граф Апоні почал заводиц державни мадярски школи. Видавал наредzenia за мадяризоване мена селох и народа. Одтамаль походза тити силни мадярски презиска у наших людзох.

Нашо браца Серби ше не дали, витримовали свойо школи сами, але на жаль нашо неорганизовані и од своих вождох на милосц и немилосц мадяризації охабени Русини досц зло прешли, бо у Керестура, котри в нешкайша

наш найвекши русски валал и якби штредзиско нашого повойнового духовного живота заведзени мадярски державни школи. Припомінаше за тедишиньго керестурскаго сельскаго старосту (бирова), же кед дознал же керестурски школи постали мадярски, пришол остатнірас до општвенаго дому (валалской хижі) и за знак протеста, руцел свою бировску паліцу и задзековал.

Исто так помадярени були нашо русски школи и у Дюрдьове. Но там ше іпақ нашла єдна чиста русска душа, котра ше бунела барс процив мадяризациі наших школох. То бул тедишинь дюрдьовски русски учитель Янко Губаш, котри зос шицкима силами одгварял народ, да свойо школи не да. Но нагвариц му народ не пошло за руку, бо процив нього робели и велі страдані души, котри од Мадярох чекали фалаток хлеба и награди. Так и до Дюрдьова заведзени мадярски школи, гоч ше як барс покойни учитель Янко Губаш борел процив того. На його вельке нещесце тот учитель, вельки Русин и тварди Славян страдел дораз свойо учительске место, бо го Мадяре не церпели, чим помадярели школу.

Іншак то було дакус у Коцуре. Коцур

мал своих добрих вождох — учительох: Поляка, Николая Губаша, Михаила и Еміла Губаша, Михаила Стрибера, котри уживали у народу таки авторитет, же кед пришло до школскаго вопроса та Коцурци ведно зос своима учителями зачували свойо народны школи до ошлебодзеня. Лем просвітней работи и вліянію на народ тих чесних особох може ше задзековац свідомосц народа у Коцуре, котри и пред войну, за време Мадярской, мали свою народну читальню: „Земледельская читальня“, а Коцурски општевенны (општински) представител зос вельку вредносцу бранељи народны интересы више до ошлебодзеня. Ёдино вліянію на народ таких наших славных великанох учительох: Поляка, Губаштох, Стрибера и на общественных представительох можеме задзековац, же ше дорас по преврату, по препасци Мадярской появел на Коцурскай валалской хижі вельки напис зос велькима русскими словами „Общественный Домъ“. Ёдино тим народним борцом Коцурским можеме задзековац, же зос турні русской церкви у Коцуре бул зняты римокатоліцки дворамени „криж“, а на то место паставени бул русски трорамени крест.

Так ше, ето, борел наш Коцур за отрымане свої русскосци против мадяризациі и русски народ му повинен задзековац, голем нешка за його вельку борбу у прешлюсци.

Исто так и на Горніци подчас шветовей войны, дзе були мадярски державни школи почали вируковац цирилику, русске писмо и почали заводзиц мадярски букви. Русска новинка „Недѣля“, котру наш народ бара любел читац, и котру видавал наш русски син учитель М. Врабель, еден тварди Русин, котри написал за народ барс полюбени „Русский Соловей“, почала ше печатац по наредзеню мадярскаго правительства (влади) зос мадярскими буквами. Нашим людзом почало ше теди дзеліц и молитвеніки, писани зос мадярскими буквами (Нуів дусі — Хліб души), котри дзелены на жаль од наших власных синох, а можу ше еще у веліх найсц як у Керестуре так и у Коцуре.

Гоч тедишия наша интелигенція не бара дзабала за народны духовны потреби, навіть дзепоєдни нашо синове на свою вельку ганьбу и помогали мадяризациі, народ ипак тримал ше свой русскосци, гоч му то чешко ишле самому и од шицких охабеному, но ипак

запевно би мушел попущиц, як и Темерински Словаци, да не пришло ошлебодзене 1918 року под Югославянским Кральем Петром I. и його славным сином Александром. Да не пришло того давно очековане ошлебодзене можебуц о 50 до 100 роки би ше лем приведало, же у Керестуре и Коцуре дакеди Русини бивали.

г) Ошлебодзене нашого русскаго народа. Нашо отечество Югославія

Храбре сербске войско и югославянски добровольцы, медзи котрима було и Русинох принесли нам златну шлебоду. Оддих наш Русин, бо ше по теліх часох отрес цудзого мадярскаго ярма. Настала обща радосц нашего народа, котри аж тэраз увидзел перши зарі славянской шлебоди и славянской моци. Аж тэраз наш народ осетел вельки кривди, котри му робели мерзени і мадярски власци. Зато зос себе з вельку радосцу аруцел много віковне мадярске ярмо и ведно зос своима братами Славянами: Сербами, Горватами и Словаками нашо делегати зос наших русских селох понагляли на дзень 1. децембра 1918 року до „серпскай Атіні“ — до Нового Саду,

да и вони у наручью тих наших славянских братох под предсідательством блаженопокойного паноца Йоана Храниловича даю свой славянски глас за стваране моцней славянской отчизни Югославії. По многовіковним, заєдничким страданю як нас Русинох так и наших Славянских братох: Сербох, Горватох и Словакох под мадярским кундаком, пришол tot щасливи час, кеди зме ще нашли у братским загрляю и ровноправни зос нашима славянскими братами. Теди зме себе дали и сисили братски руки и обещали и далей: *вірносць за вірносць, любов за любов и боль за боль.*

д) Наш повойнови культурни живот у наших славянским отечеству Югославії

У нашим новим славянским отечеству по войни ми постали ровноправни зос остатніма нашима славянскими братами: Сербами, Горватами и Словенцами. Понеже нам зос уставом була загарантована полна шлебода як культурного так и вірского розвіття то ще наш народ почал старац и за свою культурни потреби. Лем на жаль, тоти потреби не були виполньовали як би ту за наш намучени народ швачело.

Почало ще зос основаньом Русского Народного Просвітного Друштва. За його основане зишло ще народне собраніе до Нового Саду.. Дотерас не познати людзе, котри ще за време австромадярского режима не преславели кі зос чим, вишли пред собраніе зос готову роботу. Коцурци, котри були прекалені у борби процив мадяризациі и свідоми своєї рускосци зос правом предруцовали керестурским якби вождом, же меняю русски правопис на котрим би требало од терас писац. Коцурци уживали пред войну русски літературни правопис, котри ще и у школи учел, и за котри ще народ тельо борел, та с правом опоминали керестурцох, же охабяц tot правопис котри нас отримал, то непочитоване нашей смугней традиціи. Но Керестурци, котри до войни у своей школи учели своих дзецох мадярским буквом, лехко охабели tot правопис, бо вон им не бул традиція. На то Коцурци, котри на тим собравю видзели и таких людзох, котри ще пред войну по русски ані озвец не сцели за знак протеста напущели собраніе а рішенія того собрання а особено пременку русского правописа не приняли за свою. Так було осно-

ваче Русске Народне Просвітне Друштво зос уредзиском у Керестуре, котри пред войну у борби процив мадяризациі не бавел ніяку виднейшу ролю.

Наскоро затим почали виходзиц и „Русски Новини“, хотри почал уредзовац Горват поп Юре Павич. Но тоти „Русски Новини“ не виполніли до нешка наданя нашого народа як прето, же су писани зос ново видуманим правописом, котри нас oddalює од наших братох на Горніци, Галичини, України Россії, так и пре свою исключиво вірську пропаганду и занедзбане нашей національносци так, же даваю утисак як да постоя лем пре очуване уніи а не за ширене націонализма. Попри того у остатні часи, одкеди редактор тих новинох поп Фирак, почина ще ширнц медзі наш народ хибни ідеї о українізму и блаценю рускосци. Дабоме же народ, котри за телі часи ще мучно борел за отримане своєї рускосци не сце ані чуц о українізму, бо вони нашему 180-міліоному русскому народу лем чкоди принесц може. Народ ще исто так чудує, же як то може буц да тоти людзе котри пред войну за време аустро-угарского режима не показовали ніяку активносц,

але баш напроцив національну пасивносц. Исто так пасивни були и 1 децембра 1918 року, не сцели предводзиц народ русски до Нового Саду исторійского дня, кед требало дац віяву за одицвнене од Мадярской и указац же ще радуєме зос братами Славянами нашему ошлебодзеню а тераз нараз постали якиш „украинци“.

Но и у церковним погляду по войни наш народ постал незадовольни. Постоянне заво-дзене латинских пременкох до нашей церкви нагнало єдну часц нашего народа да охаби унію, котра по их думаню зос тима применкамя не поштує русски вірски традиціи, та ще врачаю назад на нашу прадідовску православну віру, віру наших преткох на Горніци, Галичини и Россії. Так перше поробела єдна часц Коцурцох, затим Новосадянє а затим и Господінчане. Рушане за врацане до православней віри випатгра же віше баржей и баржей залапюэ наш народ; котри уж далей винатра же не сце подношиц губене наших обрядох од страни уніятских попох. Народ замера и то уніятским церковним власцом, же ще до тераз не потрудзела у римского папи, да ще дзень св. Владимира, русского

княза котри покресцел русски народ на рікі Дніпру (988 року) преглаши за обавязательни празник. Окрем того народ ше не пачи и то, що доказали и Петровчане зос свойм меморандумом, же уніятски церковни власци не сцу споминац мено нашого славного краля у службох, так же ше народ справди видзи як да унія не барз почитує туту нашу славянську державу. Тото незадовольство зос уніятскими церковними власцами вибухло перши раз 1922 у летку „Руски Батог“, котри видал Александр Сакачов и Мойсей Мудри, тедиши одушевлени и найбаржей увредзвени Русини. Затим незадовольство зос уніятскими власцями очитує ше еще и у двох леткох Андрея Губаша, упущених: еден владики Діонізію а други: „Русскому народу у Югославії“. Па и Коцурци у своім „Отвореним письму владики Нярадію“ зос 210 подписами протестую процив коцурского попа Дюри Биндаса, котрому найбаржей замераю, же до русской церкви уводзи споведац народ „мадярского плебамоша“ и др.

Пре шицки тоти причини народ помали почина охабяц унію и кед ше народу не да задовольство випатра же воно вежне векши размере.

Но и культурним погляду настали извісни применки. Народ не задовольни зос способом ширеня просвіти од Р.Н.П.Д-а зишол ше 3. IX 1933 року на собраніе до Старого Вербасу и то себе сам народ без попох и окрем попох основал „Културно-просвітни Союз югославянских Русинов“. Коло Союза ше позбрерили як уніяти так и православни Русини зос задачу дзвиганя національней русской свидомосци, отримоване братской любови зос шицкими братами славянской креви а особено зос Сербами и Словаками, зос котрима ведно и жієме и зос котрима зме ведно патели под мадярским ярмом. Початком лета 1933 року почала виходзиц и тижньова газетка „Заря“, котра як и Союз нашла велике процивлене не у народу, бо ю народ сам себе створел, але од страни интелигенціи коло „Руских Новинох“, котра крем чесних виймкох ше состої од попох и уніятских богословох.

„Заря“, котра почала шмелю виношиц шицко того цо ше робело процив нашого народа як у прешлосци так и тераз не пачела ше барз особено уніятским попом, котри с початку як зос живим словом по церковных казательвіцох так и зос пирком у „Руских

Новинох“ безобзирно почали нападац „Зарю“ и Союз а очарньювац, вишмиховац поединих сотруднікох также аж и „посланница“ була у церквох читана процив „Зарі“, то випатра же тата безобзирна борба досадзела уж и самим попом, котри видячи же „Зарю“ уж унічтожиц не можу, престали голем у „Руских Новинох“ ю нападац, гоч ми не знаме цо ше роби при споведаньох наших русских женох.

Напроцив „Зарю“ и Союз наш народ барз полюбел и вона ше вше баржей и баржей шири, так же не длugo придзе час кед будзе кажде русске обисце „Заря“ ошвицовац на пользу самого русского народа а на страх ей процивнікох и непріятельох, котри ю унічтожиц сцели.

Но наш Союз не застановел ше лем на видаваню газетки „Заря“. За рок 1935 вон видал и красни „Русский народный Календарь“, котри барз крашне ушорени.

Як на „Зарі“ так и на Календарю соучствую слідующи г.г. сотрудніци: Д-р Милутин Губаш, Владислав Поляк, Д-р Александр Сакач, Д-р Йоан Шарик, Николай Д. Олеяров, Петро Поповицки, Йоан Виславски,

о. Біляков, Мойсей Мудри, Георгій Шанта, Гаврил Надьов, Георгій Повлович, Еміл Е. Стрибер, Е. Михайлів Кошиш, Кирил Шовш, Янко Хромиш, Йоан Хромиш, Сендерак и други. Таке красне число наших інтелектуалцох найбаржей шведочи о тим, же „Заря“ справди походзи од самого народа а то нам найлепша гарантія за певни успіхи наших ідейох у будучносци.

Так, это мили читателю, дал сом ци опис о наших югославянско-русских приликох, зос котрих ше вельо койчому научиц можеме.

Пред шицким пак треба да мame кажде на уму, же нас ту у Югославіи за мало да можеме потполно окремни культурни живот од 180-міліонового русского народа водзиц. Прето не тьмеме ше од нього цо далей тиц баржей oddальовац, але мушиме ше вше баржей и баржей прибліжовац гу нашему 180-міліоновому русскому народу. Зато мушиме

-- 158 --

преучовац исторію русскаго народа, котра ё и наша исторія, бо лем кед будземе познавац добре нашу прешлосць, лем тэди нас будзе очековац лепша будучносць. Запаметайме, же народ без своеї исторіи муши препаднуц, зато не дайме свою исторію, да нам други по ней тапшаю, но учме ю да знаме своим непріятельом дац одвіт на их балаценя русскаго народа и нашей русской исторіи.

„Historia est magistra veritatis“ (исторія то учителька правди) гутори стара латынска пословица, за то и ты, мили читателю, уч свою исторію, да упознаш правду, да упознаш свой народ, да упознаш и себе! У таким наміренію и у надії, же ци тога гоч кратка исторія нашого русскаго народа да потребну слику о нашей прешлосци и укаже правду о нашым 180-миліоновим русским народу, я ци давам до рукох туту кніжочку, за котру наш народ дотерас чувствовал таку потребу.

